

МІНІСТЕРСТВО АГРАРНОЇ ПОЛІТИКИ ТА ПРОДОВОЛЬСТВА УКРАЇНИ
МИКОЛАЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ АГРАРНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

О.Є. НОВІКОВ

«Міжнародна економіка»

Курс лекцій

Миколаїв 2014р.

Опорний конспект лекцій розглянуто на засіданні кафедри світового сільського господарства та зовнішньоекономічної діяльності факультету менеджменту МНАУ протокол №5 від 24 січня 2014 року.

Міжнародна економіка є відображенням господарської структури сучасної цивілізації. Вона розкриває найсуттєвіші прояви економічного життя, яке розгортається і функціонує на рівні домашніх господарств, фірм, підприємств окремих країн, але неодмінно має міжнародне забарвлення. Трансформаційні процеси, що відбуваються в Україні, об'єктивно вимагають узгодження національної економічної політики, ринкових перетворень зі світовою системою економічних координат. Передусім це стосується структури економіки, стандартів продуктивності та якості, рівня людського розвитку, конкурентоспроможності товарів та послуг, науково-технологічного, інфраструктурного та інституціонального забезпечення ринкових реформ як основи поступового інтегрування вітчизняного господарства в регіональні і глобальні системи.

Орієнтована структура навчальної дисципліни «Міжнародна економіка»

Змістовий модуль	
№	Назва теми
1.1. Світова економіка як цілісна система	Тема 1. Світова економіка як цілісна система
	Тема 2. Тенденції розвитку світового господарства
	Тема 3. Міжнародна торгівля
	Тема 4. Міжнародні інвестиції
	Тема 5. Міжнародний кредит
1.2. Ресурсний потенціал світового господарства	Тема 6. Трудові ресурси світового господарства
	Тема 7. Підприємницькі ресурси світу
	Тема 8. Галузева структура світового господарства
1.3. Економіка країн світу	Тема 9. Інтеграційні об'єднання світу
	Тема 10. Економіка країн Північної Америки
	Тема 11. Особливості економічного розвитку країн Південно-Східної Азії

ТЕМА 1. СВІТОВА ЕКОНОМІКА ЯК ЦІЛІСНА СИСТЕМА

1. Поняття міжнародної економіки. Критерії виділення підсистем світового господарства.
2. Міжнародний та світогосподарський поділ праці.
3. Етапи еволюції міжнародної економіки

1. Поняття міжнародної економіки та світового господарства. Критерії виділення підсистем світового господарства

В економічній літературі немає єдиного розуміння термінів «Світова економіка», «Світове господарство» чи «Міжнародна економіка». Ці терміни мають широке коло використання і тому до тлумачення термінів виділяється декілька підходів:

1) Найбільше поширено розуміння міжнародної економіки як сукупності національних господарств, що пов'язані системою міжнародного розподілу праці, економічних і політичних взаємовідносин. В цьому визначенні домінантами є національно відокремлені країни незалежно від того, нащо направлене їх виробництво на внутрішній або зовнішній ринок. При ньому підході не розглядаються причини, що визначають взаємозв'язки, стан та перспективи розвитку світового господарства.

2) Світова економіка трактується як система міжнародних економічних відносин і як універсальний зв'язок між національними господарствами. Міжнародна економіка включає торгівлю, фінансові відносини, нерівний розподіл капітальних ресурсів та робочої сили. При цьому підході не розглядається виробництво, що в багатьох випадках визначає міжнародні економічні взаємозв'язки.

3) Більш повне тлумачення світового господарства визначає його як економічну систему, що самовідтворюється на рівні виробничих сил та виробничих відносин. Включає матеріальну базу, реалізацію різних форм власності і визнаний порядок функціонування відтворювальних процесів.

Міжнародна економіка характеризується множинністю елементів, що її складають, ієрархічністю, багаторівневістю, структурністю.

Система світового господарства склалася наприкінці XIX початку XX ст. У сучасних умовах вона представляє складну метасистему (систему систем). Саме в цій своїй якості сучасне світове господарство повинне поставати як об'єкт системного аналізу. У якості основних

структуруючих метасистеми світового господарства звичайно, виділяють наступні її підсистеми (системи):

- технологічну;
- економічну;
- правову;
- соціально-культурну.

Багатомірність метасистеми світового господарства. Кожна з підсистем (систем) метасистеми світового господарства (технологічна, економічна, правова, соціально-культурна) специфічна.

Названі системи мають свою власну логіку розвитку, свої власні підсистеми, але функціонують вони як елементи цілісного організму. Цей цілісний організм - метасистема світового господарства.

Взаємодія технологічної, економічної, правової, соціально-культурної підсистем рівноправно і рівнозначна. У метасистемі світового господарства розбалансованість у функціонуванні якої-небудь системи, як правило, впливає на метасистему світового господарства в цілому.

Сучасне світове господарство як об'єкт пізнання є багатомірним.

Багатомірність світового господарства - це представлення даної метасистеми рівноправної і рівнозначної взаємодії її систем (технологічної, економічної, правової, соціально-культурної), що не зводиться до економічної детермінації, до логіки економічного початку.

Основа системи світової економіки - міжнародне та обмежене рамками окремих держав національне виробництво матеріальних та духовних благ, їх розподіл, обмін та споживання.

Мета світової економіки - задоволення потреб населення, що постійно зростають.

Предметом теорії міжнародної економіки є:

- закономірності розвитку та функціонування у світовому масштабі ринкової системи господарського життя;
- закономірності формування сукупного попиту і сукупної пропозиції на товари й чинники виробництва, що перебувають у міжнародному обігу;
- інструменти аналізу і програмування відкритої національної економіки;
- тенденції розвитку міжнародних відносин;
- інституційна структура регулювання .

Критерії виділення підсистем світового господарства:

1. Рівень економічного розвитку. Найбільш поширений і в загальному характеризується обсягом ВВП на душу населення. Крім цього розвиток країни визначається рівнем індустріалізації та структурою виробництва. За рівнем національного доходу на душу населення країни діляться на групи:

- країни з національним доходом на душу населення більше 9 тис. дол. Це більшість країн Західної Європи, США, Канада, Японія, Ізраїль, Південна Корея, Сінгапур, Кувейт;
- країни з національним доходом на душу населення від 750 до 8,5 тис. дол. Греція, ПАР, латиноамериканські країни - Венесуела, Бразилія та інші. До них відноситься більша група держав Центральної та Східної Європи;
- слабозвинуті країни, в яких ВВП на душу населення менший за 750 дол. - це понад 60 держав: Індія, Китай, Пакистан. Останні в списку - Мозамбік, Ефіопія, Сомалі, Бангладеш.

2. Соціальна структура економіки. Виробничі сили функціонують в системі виробничих відносин, що визначають тип соціально-економічного розвитку. Соціальна структура економіки залежить від характеру і форм реалізації власності та від галузевої структури населення.

3. Тип економічного розвитку. Він виражає не тільки кількісні зміни в виробництві товарів і послуг, а і якісні зрушення:

- Екстенсивний тип економічного росту. Досягається за рахунок кількісного збільшення факторів виробництва на незмінній технічній основі.
- Інтенсивний. Базується на збільшенні масштабів виробництва шляхом якісного удосконалення факторів виробництва.

4. Рівень і характер зовнішньоекономічних зв'язків. Згідно з цим критерієм розрізняють поняття відкритої економіки та закритої економіки.

Відкрита економіка - господарство, направлений розвиток якого визначається тенденціями, що діють в світовому господарстві, зовнішньоторгові зв'язки посилюються, а зовнішньоторговий оборот досягає рівня, що стимулює економічне зростання.

На основі різноманітних критеріїв в світовому господарстві виділяють такі підсистеми або групи національної економіки:

- індустріально розвинені капіталістичні країни
- країни СНД та країна Сх. Європи які на ввійшли до ЄС та Китай
- країни, що розвиваються.

2. Міжнародний та Рвітогосподарський поділ праці

Міжнародний поділ праці - стійке виробництво товарів і послуг в більшій кількості ніж потрібно для внутрішніх потреб в окремих країнах в розрахунку на міжнародні ринки. МПП ґрунтується на міжнародній спеціалізації, потребує наявності просторового розриву між окремими стадіями виробництва або між виробництвом та споживанням в міжнародному масштабі.

Основні види міжнародного розподілу праці:

- 1) загальний
- 1) частковий
- 2) одиничний

Форми МПП

1. Міжнародна спеціалізація - форма поділу праці між країнами у якій ріст концентрації однорідного виробництва відбувається на основі прогресуючої диференціації національних виробництв. Спеціалізація в рамках міжнародного поділу праці в остаточному підсумку припускає спеціалізацію країн і регіонів на виробництві окремих продуктів і їхніх частин для світового ринку.

2. Міжнародне виробниче кооперування є наслідком диференціації національних виробництв і установлює виробничі зв'язки між країнами, взаємодіючими в системі міжнародного поділу праці. Міжнародне виробниче кооперування базується на предметній спеціалізації і виступає формою приватного і загального поділу праці у світовому господарстві.

Світогосподарський поділ праці - це поділ праці не «між країнами», а поділ праці «усередині» метасистеми світового господарства, Світогосподарський поділ праці обумовлює єдність цілісність світового господарства, тому що на її базі досягається регулярна циркуляція в планетарному масштабі товарів, послуг, фінансових і сировинних ресурсів, політичного й організаційно-управлінського досвіду. У системі світогосподарського поділу праці національні господарства одержують прямий доступ до створеного за всю історію продуктивним силам, у тому числі до накопичених знань і навичок.

Світогосподарський поділ праці по своїй природі не є територіальним і не може (як міжнародний поділ праці) бути представлений по територіальній ознаці.

Форми світогосподарського поділу праці

1. Світогосподарська спеціалізація здійснюється не в розрізі національних економік, а усередині національних економік, що не

визнають національних границь і світ, розглядають, як єдиний технологічний, економічний, правовий і соціально-культурний простір.

2. Світогосподарське виробниче кооперування є результатом розвитку подетальної і технологічної спеціалізації у світовому господарстві. Розвиток світогосподарського виробничого кооперування зв'язано з розвитком спеціалізації усередині і між транснаціональними корпораціями, що формують єдиний світогосподарський простір. Об'єднання структурних елементів світового господарства в єдине ціле відбувається в тому числі за допомогою: ламання національних перегородок і відособленості, здійснення спільних програм, створення спільних підприємств.

3. Етапи еволюції міжнародної економіки

Хронологічний період	Головні риси суспільного розвитку	Зміст етапів еволюції міжнародної економіки
Стародавній світ та середньовіччя	Домінування натурального господарства та традиційного суспільства.	Відбувається формування внутрішнього ринку, як форми господарського спілкування, за якою виробник самостійно продає товари усередині країни.
XV-XVI ст.	Епоха великих географічних відкриттів. Колоніальні захвати і створення перших колоніальних імперій	Прискорений розвиток міжнародної торгівлі непромисловими товарами: тканинами, прянощами, коштовностями, дорогоцінними металами і рабами. Формою існування та розвитку світового господарства цього періоду були переважно міжнародні торговельні відносини.
Новий час. XVI- XVIII ст.	Мануфактурне виробництво. Епоха первісного накопичення капіталу.	Функціонування світового господарства виходить за межі сфери обігу, поширюючись на сферу виробництва.

<p>XIX - початок XX ст.</p>	<p>Промисловий переворот. Колоніальна експансія і завершення територіального поділу світу колоніальними державами.</p>	<p>Початок формування світової економіки, як сукупності національних економік (господарств) і зв'язків між ними. Домінуючою за темпами розвитку формою МЄВ стає вивіз капіталу, широкого розвитку набуває виробниче і науково-технічне співробітництво, діяльність міжнародних монополій.</p>
<p>Новітній час. Початок XX ст. - кінець 50- років XX ст.</p>	<p>Становлення в провідних індустріальних країнах змішаної економіки. Територіальний перерозподіл світу.</p>	<p>Світова економіка поділяється на три складові: світове капіталістичне господарство, світове соціалістичне господарство, господарство країн "третього світу".</p>
<p>Друга половина XX ст. - початок XXI ст.</p>	<p>Початок постіндустріальної епохи. Розпад колоніальної системи. Розпад системи соціалізму. Глобалізація економіки та суспільного життя.</p>	<p>Ключовою рисою даного етапу стає розвиток міжнародної економічної інтеграції. Формування міжнародної економіки як складної системи взаємопов'язаних національних економік, між - та наднаціональних економічних процесів та інститутів, що їх обслуговують.</p>

ТЕМА 2: ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ СВІТОВОГО ГОСПОДАРСТВА

1. Типологія країн світу
2. Постіндустріалізація - основна тенденція в сучасній світовій економіці
3. Інтеграція, взаємозалежність та економічна безпека

1. Типологія країн світу

На сучасній політичній карті світу нараховується понад 200 країн, із них 193 — суверенні держави. Серед них — країни з дуже великою територією і чисельністю населення (Китай, Індія, США), з одного боку, і зовсім маленькі — з іншого, такі, як «малі» держави Європи: Монако, Андорра, Ватикан, Ліхтенштейн. Є однонаціональні країни (Японія, Швеція та ін.) і багатонаціональні (Індія, Росія, США та ін.); є багаті природними ресурсами і обділені ними. Є країни, які мають вихід до моря і протяжні морські кордони, і внутрішньоконтинентальні країни (такі, як Чад, Малі, ЦАР, Парагвай, Непал, Бутан). Географічне положення впливає на рівень соціально-економічного розвитку. Деякі країни займають цілі континенти (Австралія), а інші розміщені на маленькому острові або групі островів (Науру, Мальта, Кабо-Верде та ін.).

Група індустріально розвинутих країн. В цю групу включають країни з ринковою економікою і високим рівнем соціально-економічного розвитку, в яких ВВП на душу населення не менше 9 тис. дол. До цієї групи входять близько 30 країн і територій - всі країни Західної Європи, США, Канада, Японія, Австралія, Нова Зеландія, з 1997 року - Південна Корея, Сінгапур, Гонконг, Ізраїль.

Розвинуті країни є основною групою в світовому господарстві. В кінці вони виробляли 55% світового ВВП, більша частина світової торгівлі та народного руху капіталу.

Група країн, що розвиваються. До цієї групи включають країни з ринковою економікою та низьким рівнем економічного розвитку - 121 країна. Вони виробляють 28% світового ВВП. Ця група країн неоднорідна і включає підгрупи:

1) країни з порівняно сучасною структурою економіки, великим ВВП на душу населення та високим індексом розвитку суспільства - країни Азії. Латинської Америки, більшість країн Персидської затоки.

2) країни експортери нафти (Катар, Кувейт, Бахрейн, Саудівська Аравія, Об'єднані Арабські Емірати (ОАЕ) та ін.), які досягли високого рівня

ВВП на душу населення завдяки нафтодоларам, а також малі держави «концесійного розвитку» капіталізму, «країни — готелі», які розбагатіли внаслідок розвитку туризму, транзиту, плантаційного господарства (Барбадос, Ямайка, Тринідад і Тобаго, Науру та ін.).

3) найбідніші країни - відсутність родових корисних копалин, виходу до моря, погана внутріполітична і соціальна обстановка, військові дії, посушливий клімат обумовлюють зростання кількості цієї групи країн. Зараз їх 47, в тому числі 32 - в Тропічній Африці. 10 - в Азії, 4 - в Океанії. 1 – в Латинській Америці (Гаїті).

Країни СНД та країна Сх. Європи які на ввійшли до ЄС та Китай
Це 12 країн Центральної і Східної Європи, 15 - колишніх радянських республік, Монголія, Китай. Дві останні країни формально будують комунізм.

Інколи всю цю групу включають до країн, що розвиваються, крім Чехії і Словенії (ВВП - 10 тис.дол.). Вони виробляють 17-18% ВВП.

2. Постіндустріалізація - основна тенденція в сучасній світовій економіці

Процес постіндустріалізації почався в середині 20 ст. Постіндустріалізація - перехід від індустріального до постіндустріального суспільства.

Основним ресурсом постіндустріального суспільства є знання. Найважливіші риси постіндустріальної економіки:

1. зміна структури виробництва і споживання за рахунок збільшення споживання послуг;

2. зростання рівня освіти за рахунок після шкільної. В кінці 90-х рр. питома вага молоді у віці 20-24 роки в найменш розвинених країнах - декілька відсотків, а в Японії - 30%, Німеччини - 35%. Росії, Україні, Білорусії - 42-46%, США, Канада - понад 80%;

3. нове відношення до праці. Творче відношення в розвинених країнах намагання щоб робота не лише була високооплачуваною, але й цікавою;

4. підвищення уваги до навколишнього середовища. Розвиток не за рахунок природних ресурсів, а за рахунок знань, трудових ресурсів;

5. гуманізація (соціалізація) економіки. Людина і її розвиток головне, на це направляються всі матеріальні потужності. Основні видатки бюджету - соціально-культурній галузі;

6. інформатизація суспільства;

7. розвиток малого бізнесу;

8. глобалізація.

Сучасні засоби зв'язку, транспортні мережі роблять будь-яку країну доступнішою для іноземних товарів, послуг та факторів виробництва.

Національні економіки тісно переплітаються, а світове господарство стає єдиним комплексом.

Проблеми постіндустріалізації:

1) посилення структурного безробіття, внаслідок відмирання цілих галузей матеріального виробництва;

2) протиріччя в суспільстві через інформаційні ресурси.

3. Інтеграція, взаємозалежність та економічна безпека

Інтеграція - об'єктивний процес розвитку стійких економічних зв'язків і поділу праці національного господарства, що близькі за рівнем економічного розвитку.

Вона охоплює зовнішньоекономічний обмін та сферу виробництва. Основна причина інтеграції - вимога високорозвинених виробляти, що переросли межі національних господарств.

МЕІ має 4 рівні розвитку.

I. *Головний рівень інтеграційного розвитку*

II. *Господарська взаємодія окремих держав.*

III. *Взаємодія різних партій, організацій, союзів (профспілок), соціальних груп, окремих громадян різних країн.*

IV. *Функціонування інтеграційного угруповання окремих країн ЄС.*

Оскільки МЕІ є продовженням розвитку інтернаціоналізації господарського життя, економічного співробітництва країн світового співтовариства, необхідно зазначити відмінності, які існують між цими процесами.

Основні відмінності МЕІ від традиційного економічного співробітництва:

1) на етапі МЕІ країни здійснюють *нові завдання і цілі*:

• зміну структури галузей економіки;

• встановлення міжгалузевих зв'язків між державами;

• формування міжнародного господарського комплексу, який включає самостійні, відтворювальні, галузеві, регіональні й управлінські органи;

2) зростання рівня об'єднання різних ресурсів країн з метою спільного вирішення соціально-економічних проблем;

3) становлення колективного регулювання міжнародних господарських процесів;

4) поява нових форм та методів економічної взаємодії держав (у сучасних умовах їх більше 200);

5) створення загального господарського простору для виробників і споживачів продуктів та послуг інтегрованих країн;

6) центральною сферою інтеграційної діяльності є не зовнішньоторговельний обмін, як було раніше, а взаємодія країн у сфері безпосереднього матеріального виробництва і науки.

ТЕМА 3. МІЖНАРОДНА ТОРГІВЛЯ

1. Сутність міжнародної торгівлі та її роль в системі світогосподарських зв'язків
2. Види сучасної міжнародної торгівлі
3. Методи міжнародної торгівлі
4. Ціноутворення в міжнародній торгівлі.
5. Регулювання міжнародних торговельних відносин

1. Сутність міжнародної торгівлі та її роль в системі світогосподарських зв'язків

Зовнішня торгівля являє собою обмін товарами та послугами між державно оформленими національними господарствами. Це торгівля однієї країни з іншими країнами світу. Вона складається з ввозу (імпорту) і вивозу (експорту) товарів.

Міжнародна торгівля - сукупність зовнішніх торгівель різних країн утворює

Показники міжнародної торгівлі

Показники обсягів МТ:

- 1) експорт
- 2) імпорт
- 3) зовнішньоторговельний обіг
- 4) фізичний обсяг торгівлі
- 6) спеціальна торгівля

Показники структури міжнародної торгівлі:

- 1) товарна структура
- 2) географічна структура
- 3) інституційна торгівля
- 4) видова структура

Показники результатів:

- 1) сальдо торгового балансу
- 2) сальдо балансу послуг
- 3) сальдо некомерційних операцій
- 4) сальдо балансу поточних операцій;

2. Види сучасної міжнародної торгівлі

Для сучасної міжнародної торгівлі характерна різноманітність її видів, які можна систематизувати за наступними ознаками:

1. За специфікою об'єкту:

А. торгівля товарами:

- сировинними;
- паливними;
- продовольчими;
- напівфабрикатами
- готовими виробами:

Б. торгівля послугами:

- виробничими;
- транспортними;
- експедиторськими;
- консультаційними;
- іншими послугами.

2. За специфікою взаємодії суб'єктів:

- традиційна (проста) торгівля
- торгівля кооперованою та спеціалізованою продукцією, яка здійснюється на основі довготермінових угод;
- зустрічна (компенсаційна) торгівля

3. За специфікою регулювання:

- звичайна торгівля і відповідний торговельний режим.
- торгівля за режимом найбільшого сприяння.
- дискримінаційна торгівля.
- преференційна торгівля.

3. Методи міжнародної торгівлі

Метод торгівлі – це засіб здійснення торговельного обміну (торговельної операції чи торговельної угоди). В міжнародній торговельній практиці використовується два основні методи торгівлі:

1) торгівля напряму (здійснення операції безпосередньо між виробником споживачем)

2) через посередників

Серед посередників можна виділити так званих інституціональних посередників, до яких відносять товарні біржі, аукціони та міжнародні торги (тендери).

Розповсюдженим засобом торгівлі для ряду сировинних товарів є *міжнародні товарні біржі*, які являють собою постійно діючий оптовий ринок декількох країн, де укладаються угоди купівлі-продажу широкого асортименту сировинних і продовольчих товарів, що відповідають уніфікованій системі стандартних вимог до товарів.

Функції міжнародні товарні біржі виконують:

- обслуговування конкретного діючого світового товарного ринку;

- залучення до біржових операцій контрагентів з різних країн світу;
- забезпечення вільного переказу прибутків, які одержують контрагенти по біржових операціях;
- здійснюють так звані арбітражні операції, тобто спекулятивні угоди для одержання прибутку від різниці котирувальних цін на біржах різних країн.

Міжнародні аукціони – це спеціально організовані, періодично діючі в певних місцях ринки, на яких шляхом публічних торгів в завчасно обумовлені терміни та в спеціально визначеному місці проводиться продаж раніше оглянутих товарів, які переходять у власність покупця, який запропонував найвищу ціну.

У сучасній міжнародній торгівлі спостерігається тенденція до падіння ролі аукціону, що викликано цілим рядом причин:

1. Посилення конкуренції зумовило динамічний розвиток прямих зв'язків між експортерами та імпортерами без використання посередницької ланки, перш за все брокерів-аукціонерів;

2. Підвищення якості товарів і вдосконалення стандартизації сприяли розширенню товарних поставок рівномірнішої та гарантованішої якості, збільшенню обсягу продажу товарів на основі окремих договорів;

3. Розробка асоціаціями торговців типових контрактів і вдосконалення механізму комерційного арбітражу призвели до зростання торгівлі на основі типових контрактів;

4. Значні додаткові витрати пов'язані з розвантаженням, зберіганням, відправкою товару тощо, суттєво знижують ефективність експорту;

Міжнародні тендери (торги) є методом міжнародної торгівлі, сутність якого полягає в конкурентному відборі зарубіжних постачальників і підрядників через організованих товарних ринок шляхом залучення до певної, заздалегідь встановленої дати пропозиції від зарубіжних і національних постачальників та підрядників, проведення конкурсу (порівняння) представлених проектів (умов) та укладання контракту з тим з них, пропозиції якого найповніше задовольняють потреби і вимоги імпортерів-замовників.

Посередником між покупцем і продавцем при цьому методі торгівлі є тендерний комітет, який утворюється імпортером. Основною функцією його є організація надходження замовлень на участь у торгах та робота з ними.

Міжнародні виставки/ярмарки У світовій практиці такими інструментами, як виставки та ярмарки, користуються майже всі компанії, задіяні у міжнародній діяльності, або ті, які планують вийти на світовий ринок.

Виставка — це показ, яким би не була його назва, основа мета котрого полягає в ознайомленні публіки шляхом демонстрації із засобами, які маютьсґя в розпорядженні людства, для задоволення його потреб, а також з метою сприяння прогресу в одній або кількох сферах діяльності або майбутніх перспектив.

Ярмарок — це міжнародна економічна виставка зразків, яка незалежно від її назви у відповідності з традиціями країни, на території якої він проводиться, являє собою великий ринок товарів широкого вжитку та /або обладнання, діє у визначені терміни протягом обмеженого періоду в одному і тому ж місті та на якій експонентам дозволяється представляти зразки своєї продукції для укладання торговельних угод у національному та міжнародному масштабах.

4. Ціноутворення в міжнародній торгівлі.

Міжнародна ціна – це ціна, за якою здійснюються великі комерційні роздільні експортно-імпортні операції з оплатою у вільноконвертованій валюті. Ключовою особливістю міжнародної ціни на відміну від внутрішньої є множинність, коли по одному й тому ж товару можуть встановлюватися різні ціни або ціна різного рівня.

Виходячи з особливостей ціноутворення як правило виділяють дві основні групи цін:

- на продукцію обробної промисловості;
- на сировину.

Класифікація цін в МТ :

1. За напрямком товарних потоків:

Експортна ціна

Імпортна ціна 2. За умовами розрахунків:

Ціна комерційних угод

Ціна клірингових розрахунків

Ціна програм допомоги

Трансфертна ціна

3. За повнотою врахування витрат:

Ціна нетто

Ціна споживання

4. За характером реалізації:

Оптова ціна

Роздрібна ціна

5. За мірою фіксації:

Контрактна ціна

Тверда
Рухома
Змінна

5. Регулювання міжнародних торговельних відносин

Розрізняють такі *види державного регулювання міжнародної торгівлі*:

1) одностороннє - регулювання полягає у застосуванні методів впливу урядами країн в односторонньому порядку без погодження або консультацій з торговими партнерами. Такі заходи вживають здебільшого під час загострення політичних відносин.

2) двостороннє - регулювання передбачає, що заходи торгової політики попередньо узгоджуються країнами – торговими партнерами. Кожна зі сторін попереджує свого торгового партнера про вживання будь-яких заходів, які, як правило, не вносять суттєвих змін у торгівлі відносини, а лише сприяють їм.

3) багатостороннє регулювання передбачає узгодження і регулювання торгової політики багатосторонніми угодами.

Найважливіше значення в регулюванні торгово-економічних відносин країн світової співдружності має Генеральна угода про тарифи та торгівлю (ГАТТ).

Рівні регулювання міжнародної торгівлі

Фірмовий – це угода між фірмами про розподіл ринку сировини, матеріалів, збуту товарів, сфер впливу, цінової політики.

Національний – при якому зовнішня торгівля кожної країни здійснюється у відповідності з національно-правовим забезпеченням регулювання зовнішньоекономічної діяльності.

Міжнаціональний – проявляється в укладенні відповідних угод між державами, групами держав.

Наднаціональний – здійснює стратегію світового співтовариства чи заходів з регулювання міжнародної торгівлі шляхом створення міжнародних спеціальних інституціональних структур, відповідних угод (Всесвітні торгові організації – ГАТТ/СОТ, міжнародна торгова палата – МТП).

Міжнародні торгові відносини регулюються за допомогою двох груп інструментів:

- 1) тарифне регулювання
- 2) нетарифне регулювання.

ТЕМА 4. МІЖНАРОДНІ ІНВЕСТИЦІЇ

1. Причини і суть міжнародного руху капіталу.
2. Форми іноземних інвестицій.

1. Причини і суть міжнародного руху капіталу.

Капітал є одним із факторів виробництва – ресурсом, який необхідно затратити для виготовлення будь-якої продукції. *Капітал* представляє собою нагромаджений запас засобів в продуктивній, грошовій чи товарній формах, необхідний для створення матеріальних і нематеріальних благ та послуг.

Міжнародний рух капіталу – однобічне переміщення за кордон певної вартості в товарній чи грошовій формі з метою отримання прибутку чи підприємницької вигоди.

Основні причини експорту капіталу:

1. Відносний надлишок капіталу. Це знаходить прояв в насиченні внутрішнього ринку такою кількістю капіталу, коли його застосування на національному поприщі не приносить прибутку, або веде до його зменшення. Пошук сфер прибуткового вкладення капіталу штовхає за межі національної економіки.

2. розвиток і поглиблення міжнародних економічних, політичних, культурних та інших відносин між країнами.

3. відмінності у витратах виробництва

4. бажання обійти тарифні і нетарифні обмеження, захистити свій капітал від інфляції

5. непередбачуваності економічної і політичної ситуації в країні

6. прагнення на довгий період забезпечити задоволення своїх економічних, політичних та інших інтересів на території тієї чи іншої країни тощо.

Теорії які концентрують свою увагу на вивезенні капіталу:

1. Теорія ринкової влади С.Хаймера - суб'єкт інвестиційної діяльності, який вивозить капітал, керується прагненням домінувати на ринку та досягнути ринкової влади. Закордонне інвестування здійснюється з метою придушення конкуренції і збереження контролю над ринком. Практикуються і так звані “захисні інвестиції”: створення за кордоном виробничих потужностей, що є майже збитковими, зі свідомою метою підриву позицій конкурентів на цих ринках.

2. Теорія інтерналізації – кожна фірма переслідує мету мінімізації трансакційних витрат (витрат на укладання угод). Зі зменшенням

трансакційних витрат операції фірм починають набирати “внутрішнього характеру”, тобто відбувається інтерналізація ринків.

3. Концепція конкурентоспроможності галузі - пояснює міжнародний рух капіталу посиленням конкуренції технологічного характеру між суб'єктами ринку капіталів.

4. Концепція технологічного нагромадження розглядає міжнародний рух капіталу як наслідок розвитку технології, інноваційного процесу. Фірма створює нові технології з метою закріплення контролю і власності на основі своїх специфічних технологічних переваг.

5. Концепція оборони національного суверенітету ґрунтується на тому, що зростання зарубіжних інвестицій у національній економіці може спричинити зменшення частки внутрішнього виробництва. Саме тому уряди дотримуються політики протидії розширенню впливу країн-експортерів капіталу або регулюють експорт-імпорт капіталу.

6. Концепція валютного простору – головним стимулом переведення виробничих потужностей (капіталу в матеріальній формі) за кордон є наявність конкурентних переваг щодо країни-реципієнта. Такі переваги мають інвестори з країн із більш сильною валютою, ніж валюта країн-реципієнтів.

Форми міжнародного руху капіталу:

За джерелами походження –

- 1) офіційний (державний);
- 2) приватний (недержавний) капітал.

За характером використання коштів:

- 1) підприємницький;
- 2) позичковий (міжнародний кредит);
- 3) міжнародна економічна допомога.

За термінами вивезення капіталу:

- 1) короткостроковий (до одного року);
- 2) середньостроковий (більше одного року);
- 3) довгостроковий (більше 3 років).

За типом фінансових зобов'язань:

- 1) кредитні операції;
- 2) інвестиційні операції.

За цілями використання:

- 1) прямі інвестиції;
- 2) портфельні інвестиції.

2. Форми іноземних інвестицій.

Міжнародні інвестиції – це довгострокові вкладення капіталу за кордоном з метою отримання прибутку.

Розрізняють дві основних форми іноземних інвестицій:

1. Прямі іноземні інвестиції (ПІІ) – капіталовкладення в іноземні підприємства, які забезпечують контроль над об'єктом розміщення капіталу і відповідний дохід.

Прямі інвестиції за міжнародною класифікацією поділяються на :

а) вкладання компаніями за кордон власного капіталу (капітал філій і частка акцій у дочірніх та асоційованих компаніях);

б) реінвестування прибутку;

в) внутрішньо корпоративні переміщення капіталу у формі кредитів і позик між прямим інвестором та дочірніми, асоційованими компаніями і філіями.

2. Портфельні інвестиції – вкладення в іноземні підприємства або цінні папери, які приносять інвесторові відповідний дохід, але не дають право контролю над підприємством. Такими цінними паперами можуть бути акціонерні або боргові цінні папери (прості векселі; боргові зобов'язання; інструменти грошового ринку та інші).

Слід розрізнити поняття “введення капіталу” та “іноземні інвестиції”. *Введення капіталу* – періодичний приплив іноземного капіталу; *іноземні інвестиції* – загальна сума накопиченого іноземного капіталу в національній економіці за певний період. Ця сума може зростати незалежно від того, ввозиться новий капітал чи ні. В першу чергу це стосується прямих інвестицій.

Інвестування може здійснюватися різними методами:

1. через розвиток контрактних форм співробітництва

Контрактні (неакціонерні) форми інвестування:

- Експорт-імпорт – торгівля товарами та послугами - найпростіша форма проникнення на міжнародні ринки.

- Ліцензування – купівля-продаж права на нематеріальну власність (патенти, авторські права, програми, торгові марки, ноу-хау) на певний період. Цей спосіб організації виробництва за кордоном, котрий зводить до мінімуму капітальні витрати, забезпечує одержання в обмін на ліцензію активів інших фірм або доходів з ринків, недоступних для експорту або інвестицій. Плата за ліцензію може бути у формі: роялті – періодичних платежів у вигляді фіксованих ставок (3-5%) від доходу, пов'язаного з комерційним використанням ліцензії, або паушальних платежів – одноразових платежів за ліцензію.

- франчайзинг – це передача продавцем (франшизером) права на використання своєї торгової марки покупцю (франшизі). Торгова марка для бізнесу покупця є найбільш важливим активом, завдяки чому продавець надає постійну допомогу покупцю в його бізнесі. Історія франчайзинга починається з XIX століття. В США 35% обороту роздрібною торгівлі – це франчайзинг (у Європі – 10%). Ця система охоплює майже всі види послуг, у тому числі ресторани і кафе, автосервіс тощо.

- контракти на управління – є засобом, за допомогою якого фірми можуть надіслати частину свого управлінського персоналу для надання підтримки фірмі в іншій країні або надання спеціалізованих управлінських функцій на певний період за встановлену плату. Талановиті менеджери – найважливіший актив фірми.

- підрядне виробництво - зв'язки на основі внутрішньогалузевої спеціалізації. В його основі лежить поглиблення міжнародного поділу праці та внутрішньогалузевої спеціалізації (не за кінцевою продукцією, а деталями, вузлами, комплектуючими виробами, технологічними процесами). В сучасному машинобудуванні тільки 15-20% усіх деталей є оригінальними, решта – взаємозамінні, їх виробництво виокремлюється в процесі розвитку промислової кооперації.

- “проекти під ключ” – це укладання контрактів на будівництво підприємств, які передаються власникові для експлуатації у стані їх повної готовності. Це можуть бути фірми-виробники промислового устаткування, будівельні фірми, консалтингові фірми, державні установи по виробництву певного виду продукції.

Привабливість контрактних форм інвестування полягає у тому, що вони здатні захистити активи фірм. Проте, вони можуть породжувати проблеми:

- а) втрату контролю;
- б) можливе неадекватне використання ліцензій;
- в) можуть породжувати майбутніх конкурентів.

Тому, набуваючи досвіду, фірми збільшують свою безпосередню участь в міжнародних операціях через поширення інвестиційної діяльності, головним чином через створення власних зарубіжних фірм та у формі спільного підприємства.

2. злиття і придбання підприємств;
3. створення власних філій, дочірніх компаній, спільних підприємств.

Власні зарубіжні фірми створюються за кордоном у вигляді:

- дочірньої компанії (subsidiary) – реєструється як самостійна компанія і має статус юридичної особи з власним балансом. Контролює її батьківська компанія, яка володіє частиною акцій або всім капіталом;

- асоційованої(змішаної) компанії (associate) – відрізняється від дочірньої меншим впливом батьківської фірми, якій належить суттєва, але не основна частина акцій. Змішані компанії, в яких іноземному інвестору належить більше від половини акцій, називають компаніями переважного володіння, а якщо 50% - іноземному інвестору і 50% - місцевому – компаніями однакового володіння, якщо іноземний інвестор має менше ніж 50% акцій – змішаним підприємством з участю іноземного капіталу.

- відділення (branch) – не є самостійними компаніями та юридичними особами і на всі 100% належать батьківській фірмі. Відділення можуть мати форму представництва головної компанії за кордоном, партнерства, у тому числі і з місцевими підприємцями, рухомого майна (кораблі, літаки, нафтові платформи), що належить головній компанії і функціонує за кордоном не менше 1 року.

Країна, у якій розташовується головна компанія, називається країною базування, а країни, де знаходяться компанії-філії – приймаючими країнами.

З метою активізації інвестиційної діяльності, притоку інвестиційних ресурсів в країну в світовій практиці застосовуються різні засоби, одним з основним з яких виступає створення вільних економічних зон.

Вільні економічні зони (ВЕЗ) – це територія однієї країни, на якій товари не підлягають звичайному митному контролю та відповідному оподаткуванню. В літературі існує багато визначень ВЕЗ, що пояснюється різноманітністю їх різновидів, кожен з яких має свої особливості функціонування та відіграє свою роль в економіці країни.

Перші ВЕЗ у сучасному вигляді виникли у 30-х роках у США в період виходу країни з “великої депресії”. Тоді було започатковано створення вільних зовнішньоторговельних, а згодом і бізнесових зон. Інтенсивно ВЕЗ почали створюватися в країнах Західної Європи та Америки у 50-х роках ХХ ст., і вже у 70-х вони набули значного поширення. Водночас, почали виникати “особливі” економічні зони. Першу особливу економічну зону, яка включала аеропорт і місто Шеннон (Ірландія), було створено в 1960 р. Саме досвід її діяльності став вихідним при масовому поширенні таких формувань в усьому світі.

Зараз у світі нараховується близько 500 експортно-виробничих зон у 60 країнах. Обсяг їх експорту становить понад 20 млрд. дол., а зайнятість – близько 4 млн. чол. Світовий досвід свідчить, що за відсутності експортних зон вивіз із країни товарів та послуг збільшується в середньому за рік на 7%, за наявності ж їх – на 20%.

Типи ВЕЗ:

1) безмитні торгові зони – зони прикордонної торгівлі, порти, склади, транзитні зони, митні зони на підприємствах;

2) експортно-промислові зони, туристсько-рекреаційні – орієнтовані на зовнішню торгівлю;

3) імпоротно-промислові зони або імпортозамінні – їх мета – забезпечити споживачів імпоротною продукцією або стимулювати виробництво по заміщенню імпорту;

4) парки технологічного розвитку – створюються на основі існуючого науково-технічного потенціалу для залучення іноземного капіталу з використанням устаткування, ноу-хау, іноземного управлінського, комерційного чи маркетингового досвіду;

5) банківські і страхові безмитні зони – створений пільговий режим здійснення банківських і страхових операцій;

6) комплексні зони – великі за територією, мають ознаки різних ВЕЗ.

За розмірами ВЕЗ бувають:

1. великотериторіальні – співпадають з адміністративно-територіальною одиницею;

2. точкові – створюються на невеликій території і мають чітко виражений функціональний характер: місто, невеликий район, підприємство, склад, порт тощо.

ТЕМА 5. МІЖНАРОДНИЙ КРЕДИТ

1. Міжнародний кредит та його роль в міжнародних економічних відносинах.
2. Форми та види міжнародного кредиту.
3. Світовий фінансовий ринок.
4. Міжнародні валютно-фінансові організації.

1. Міжнародний кредит та його роль в міжнародних економічних відносинах.

Міжнародний кредит – це економічні відносини, які виникають між кредиторами і позичальниками різних країн з приводу надання, використання та погашення позики. Суб'єктами цих відносин виступають приватні фірми, комерційні банки, кредитні організації, не фінансові заклади, держави та державні органи, а також регіональні міжнародні банки розвитку, міжнародні фінансові інститути.

Кредитні відносини складаються на принципах:

- повернення;
- терміновості;
- платності;
- гарантованості.

Основною сутнісною ознакою міжнародного кредиту є те, що він являє собою форму руху позичкового капіталу у сфері міжнародних економічних відносин. Рух цієї форми капіталу пов'язаний з наданням суб'єктам світового ринку валютних та кредитних ресурсів на умовах повернення, визначення строків, на які кредити надані, та виплати відповідної винагороди за позичку у формі відсотка.

Функції міжнародного кредиту:

- забезпечення перерозподілу між країнами фінансових і матеріальних ресурсів, що сприяє їх ефективному використанню;
- збільшення нагромадження в межах всього світового господарства за рахунок використання тимчасово вільних грошових коштів одних країн для фінансування капіталовкладень в інших країнах;
- прискорення реалізації товарів у світовому масштабі.

У розвитку світового господарства міжнародний кредит відіграє важливу роль, сприяючи розвитку продуктивних сил та розширенню масштабів торгівлі. Водночас він може призводити і до негативних наслідків, викликаючи диспропорції в економіці країн-кредиторів. Надмірне залучення міжнародних кредитів та їх неефективне використання підриває платоспроможність позичальників внаслідок сплати величезних відсотків за

кредит. Зовнішня заборгованість для багатьох країн стала причиною призупинення їх економічного зростання.

Фактори поширення кредитних відносин у міжнародній сфері:

- інтернаціоналізація виробництва і капіталу;
- активізація міжнародних економічних зв'язків;
- зміцнення позицій ТНК;
- НТР, досягнення у сфері комунікаційних технологій.

2. *Форми та види міжнародного кредиту.*

Форми міжнародного кредиту:

1. За цільовим призначенням:

А. Зв'язані кредити – надаються на конкретні цілі, обумовлені в кредитній угоді. Вони можуть бути:

- комерційні – які надаються для закупівлі певних видів товарів і послуг;
- інвестиційні – для будівництва конкретних об'єктів, погашення заборгованості, придбання цінних паперів;

- проміжкові – для змішаних форм вивезення капіталів, товарів і послуг, наприклад, у вигляді виконання підрядних робіт (інжиніринг).

Б. Фінансові кредити – це кредити, які не мають цільового призначення і можуть використовуватися позичальниками на будь-які цілі.

2. За загальними джерелами:

А. Внутрішні кредити – це кредити, що надаються національними суб'єктами для здійснення зовнішньоекономічної діяльності іншим національним суб'єктам.

Б. Іноземні (зовнішні) кредити – це кредити, що надаються іноземними кредиторами національним позичальникам для здійснення зовнішньоекономічних операцій.

В. Змішані кредити – це кредити як внутрішнього, так і зовнішнього походження.

3. За формою кредитування:

А. Товарні кредити – міжнародні кредити, що надаються експортерами своїм покупцям у товарній формі з умовою майбутнього покриття платежем у грошовій чи іншій товарній формі.

Б. Валютні (грошові) кредити – кредити, надані у грошовій формі: у національній або іноземній валюті.

4. За формою забезпечення:

А. Забезпечені кредити – кредити, забезпечені нерухомістю, товарами, документами, цінними паперами, золотом та іншими цінностями як заставою.

Застава товару для одержання кредиту здійснюється в трьох формах:

- тверда застава (певна товарна маса закладається на користь банку);
- застава товару в обігу (враховується залишок товару відповідного асортименту на певну суму);
- застава товару в переробці (із заставою товару можна виробляти вироби, не передаючи їх до застави в банк).

Застава є засобом забезпечення зобов'язань за кредитною угодою, тому кредитор має право у разі невиконання боржником зобов'язань отримати компенсацію, розмір якої дорівнює вартості застави.

Б. Бланкові кредити – кредити, надані просто під зобов'язання боржника вчасно погасити, документом при цьому виступає соло-вексель з одним підписом позичальника. Різновидами бланкових кредитів є *контокорент* та *овердрафт*. *Контокорент* – особлива форма кредитної угоди, згідно з якою кредитна операція передбачає відстрочку платежу, який мав би бути здійсненим за відсутності контокорентної угоди. Це здійснюється з метою збереження у клієнтів певних коштів, які вони повинні сплачувати для вирішення інших проблем, що дає змогу прискорити обіг їх коштів, розширити операції.

В англо-саксонських країнах застосовується інша форма короткострокового кредитування, яка має спільні риси з контокорентом, - овердрафт. При наданні *овердрафту* банк здійснює списання коштів з рахунку клієнта у розмірах, більших ніж залишки на його рахунку, відкриваючи таким чином кредит. Принципова різниця між контокорентом і овердрафтом полягає в тому, що угода про овердрафт кожного разу укладається знову і означає тільки одну домовленість про надання кредиту, тоді як за контокорентом передбачається автоматичне продовження кредитування протягом усього контокорентного періоду.

5. За строками:

Надстрокові – добові, тижневі, до трьох місяців.

Короткострокові – до 1 року.

Середньострокові – від 1 до 5 років.

Довгострокові – понад 5-7 років.

6. За валютою позики:

- у валюті країни-позичальника;
- у валюті країни-кредитора;
- у валюті третьої країни;
- у міжнародній грошовій одиниці (СПЗ, ЕКЮ та ін.).

7. За формою надання розрізняють:

- фінансові (готівкові) кредити – зараховуються на рахунок боржника та надходять в його розпорядження;

- акцептні кредити – застосовуються у формі акцепта тратти імпортером або банком;

- депозитні сертифікати – документи, які свідчать про вкладення грошових коштів, поміщення їх на депозитний рахунок у банк під оголошену ставку відсотка;

- облігаційні позики та ін.

8. За кредиторами:

Приватні кредити – надаються приватними особами.

Фірмові (комерційні) кредити – кредити, що надаються фірмами.

Банківські кредити – кредити, які надаються банками, іноді посередниками (брокерами).

Урядові (державні) кредити – кредити, надані урядовими установами від імені держави.

Кредити міжнародних фінансово-кредитних організацій.

Змішані кредити – в яких беруть участь приватні підприємства та держава, державні та міжнародні установи.

Кредитування зовнішньої торгівлі охоплює кредитування експорту та кредитування імпорту. Кредитування експорту може здійснюватися у таких формах:

- авансові платежі, які надають країни-експортери іноземним виробникам;

- банківського кредитування: надання кредитів в дорозі; відкриття кредитних ліній; надання кредитів під товари або товарні документи в країні імпортера; бланкові кредити;

- факторинг (від англ. Factor – агент, посередник) – придбання банком або спеціалізованою факторинговою компанією права вимоги щодо виплат за фінансовими зобов'язаннями здебільшого у формі дебіторських рахунків за поставлені товари чи послуги. Експортер поступається факторинговій фірмі правом отримання платежів від платників за поставлені товари. Остання в свою чергу зобов'язується повертати йому гроші у міру їх надходження від боржників або оплатити йому всю суму відразу. За здійснення факторингових операцій експортер вносить передбачену угодою плату, яка може бути дещо вищою від відсотків за кредит.

- форфейтинг (від франц. “a forfait” – відмова від прав) – кредитування експортера шляхом придбання векселів, акцептованих імпортером, або інших боргових вимог. В обмін на придбані цінні папери банк виплачує експортеру еквівалент їх вартості готівкою з вирахуванням фіксованої облікової ставки,

премії за ризик не оплати зобов'язань та разового збору за зобов'язання купити векселі експортера. Форфейтинг – одна з нових форм кредитування зовнішньої торгівлі. Її поява зумовлена швидким зростанням експорту дорогого устаткування з тривалим терміном виробництва, посиленням конкурентної боротьби на світових ринках та зростанням ролі кредиту у розвитку світової торгівлі;

- лізинг (від англ. Leasing – довгострокова оренда) – кредитування купівлі машин, обладнання, споруд виробничого призначення на основі укладання орендної угоди, за якої орендар сплачує орендну плату частинами та орендодавець зберігає право власності на товари до кінця терміну. Лізинг передбачає відносини купівлі – продажу та оренди, але основою відносин є кредитна операція – лізингова компанія надає орендару фінансову послугу;

- компенсаційні угоди – форма довгострокового кредитування, за якої в рахунок погашення кредиту здійснюються зустрічні поставки продукції, виробленої на обладнанні, під купівлю якого був наданий кредит.

Єврокредити – кредити, що надаються у валюті, яка є іноземною для банку - євровалюті, єврокредити видаються на євrorинку. Цей ринок вільний від національної системи державного регулювання, його особливістю є пільговий (реєстраційний, податковий, валютний) режим для банківських операцій.

Поява євrorинку відноситься до 60-х років, коли банківські депозити у великих європейських банках значною мірою біли представлені в доларах – так званих євродоларах, що було пов'язано з масовим відливом доларів з США. На депозитах багатьох європейських банків знаходилися й інші валюти, що були іноземними для країни розташування банку. Ці депозити отримали назву євровалюти.

Банки почали використовувати ці кошти для кредитування клієнтів з різних країн. Банки США, розвиваючи мережу філій за кордоном, взяли активну участь у становленні цих ринків. До 90-х років обсяг євродоларового ринку перевищив 2 трлн дол., а зараз за різними оцінками складає 7-8 і навіть 10 трлн дол. Приблизно 75% цих коштів знаходиться на банківських депозитах. Банки, що мають такі депозити і надають кредити в євродоларах і євровалютах, називаються євробанки.

Євровалютні ринки не обов'язково пов'язані з європейськими країнами. Окрім фінансових центрів в Європі (Лондон, Париж, Франкфурт-на-Майні, Люксембург), такі операції ведуться в Нью-Йорку, Гонконзі, Сінгапурі, Бахрейні тощо.

Єврокредити, як правило, надаються на умовах “рол-овер” (роловерний кредит) на строк 5-10 років. Весь договірний строк ділиться на періоди по 3-6

місяців, а тверда відсоткова ставка встановлюється лише для першого періоду. Для кожного наступного вона коректується з врахуванням зміни цін та валютних курсів на міжнародному грошову ринку. До основних форм роловерного кредиту відносять: роловерні європозики, відновлювані роловерні кредити та роловер-стенд-бай єврокредити (роловерний кредит підтримки).

Роловерні європозики на початку свого використання мали фіксовані ставки відсотка. Внаслідок краху Бреттон-Вудської системи при їх наданні почали використовувати “плаваючі” ставки відсотка.

Відновлювані роловерні кредити не мають встановленого загального розміру суми кредиту. При його одержанні обговорюється лише дата зміни “ціни” та обсягу кредиту в межах терміну надання, що, як правило, збігається з часом зміни ставки відсотка. Базою для їх виникнення слугували національні револьверні, або контокорентні, кредити, в яких практикують використання овердрафту.

Роловер стенд-бай єврокредит (роловерний кредит підтримки) має характер підстрахувального. При укладенні договору на його отримання позика фактично не надається. Банк лише бере на себе зобов’язання надати впродовж дії договору єврокредит за першою вимогою позичальника.

Відсоткова ставка за роловерними кредитами складається з двох частин – базової ставки і маржі. За базу приймаються відсоткові ставки за три- або шестимісячними міжбанківськими депозитами на відповідному ринку, наприклад ЛІБОР (LIBOR) у Лондоні.

3. Світовий фінансовий ринок.

Світовий фінансовий ринок – система відносин попиту і пропозиції щодо фінансового капіталу, що функціонує у міжнародній сфері в якості покупних і платіжних засобів, кредитів, інвестиційних ресурсів.

Основна функція світових фінансових ринків – забезпечення міжнародної ліквідності, тобто можливості швидко залучити достатню кількість грошових засобів в різних формах на вигідних умовах на наднаціональному рівні.

Частини світового фінансового ринку:

- кредитний ринок – де грошові ресурси рухаються на принципах поверненості, терміновості, платності і гарантованості;
- ринок цінних паперів – на якому відбувається купівля і продаж фінансових зобов’язань і таким чином здійснюється процес інвестування.

Критерієм їх виділення виступає тип фінансових зобов’язань чи інструментів, що використовуються. Якщо вільна купівля-продаж

неможлива, то ми маємо справу з кредитним ринком. Там же, де зобов'язання чи інструменти купуються і продаються, покупці і продавці виступають учасниками ринку цінних паперів.

Види світових фінансових ринків:

1. грошовий ринок – система відносин попиту і пропозиції фінансових ресурсів, що надаються на короткостроковий термін.

2. фондовий ринок (ринок капіталів) – система довгострокових позик на міжнародному рівні, коли капітал використовується позичальниками для фінансування капіталовкладень. Фондовий ринок в свою чергу складається з:

- ринку середньо- та довгострокових кредитів;
- ринку цінних паперів – інвестиційний сектор міжнародного фінансового ринку, сфера наднаціонального обігу цінних паперів.

На міжнародному ринку цінних паперів представлені такі види зобов'язань:

Єврооблігації – боргові зобов'язання, що випускаються позичальником при отриманні довгострокової позики на євrorинку. Вони розміщуються одночасно на ринках декількох країн і номіновані у валюті, яка є для кредитора іноземною. Наприклад, позика компанії ФРГ в доларах США, отримана через розміщення облігацій у Франції, Великій Британії і Швейцарії. Єврооблігації випускаються на тривалі строки: від 4-7 до 15 років, 30 та 40 років. Розмір єврооблігаційної позики становить 20 та 30 млн. дол., а іноді – до 300-500 млн. дол.

Іноземні облігації – цінні папери, які розміщуються позичальником в іншій країні, але в своїй національній валюті. Наприклад, облігації іноземців, які обертаються в США, називаються “янкі бондз”, в Японії – “самураї бондз”, у Великій Британії – “буль-догз”.

Єврооблігації бувають різних типів: звичайні (прямі), з плаваючою процентною ставкою, з нульовим відсотком (купоном), з індексованим відсотком, конвертовані, облігації з опціоном. Зараз 60% всіх єврооблігацій є звичайними, тобто прямими облігаціями, власники яких отримують фіксований відсоток у вигляді річних купонів.

Акції – інтернаціональні розміщення свідоцтв про власність. Обсяг угод про купівлю-продаж акцій постійно зростає, але залишається невисоким: від 1% у 1985 до 2,1% у 1990 році. Це пов'язано, по-перше, з тим, що інвестори тяжіють до акцій відомих національних підприємств, і, по-друге, з відсутністю справжнього міжнародного вторинного ринку перепродажу акцій.

Євроноти – цінні папери, які випускають корпорації на строк від трьох до шести місяців зі змінною ставкою, яка базується на ЛІБОР. Євроноти

використовуються для надання середньострокового кредиту. Вони можуть продаватися банками іншим покупцям і таким чином виступають одночасно в ролі банківського кредиту й облігаційної позики. Ринок євронот почав активно розвиватися з кінця 70-х років.

Єврокомерційні папери - зобов'язання комерційних корпорацій, які випускаються на 3-6 місяців з невисокою маржею до базової ставки.

4. Міжнародні валютно-фінансові організації.

У міждержавному регулюванні валютних та кредитних відносин основна роль належить спеціальним міжнародним валютно-фінансовим організаціям, серед яких провідне місце займають Міжнародний валютний фонд (МВФ), Світовий банк, Міжнародний банк реконструкції і розвитку (МБРР), регіональні банки та валютно-кредитні організації ЄС – Європейський інвестиційний банк ЄІБ), Європейський фонд валютного співробітництва, Європейський банк реконструкції і розвитку (ЄБРР).

Міжнародний валютний фонд (МВФ) – це міжурядова валютно-кредитна організація, яка виконує функції регулювання, фінансування, нагляду та консультування держав-членів у сфері валютно-фінансових відносин. Створений на міжнародній конференції в м. Бреттон-Вудсі (США) в 1944 р., а розпочав працювати з 1947 р. Має статус спеціалізованого закладу ООН. У 1959 р. членами Фонду були 49 держав, у 1970 р. - 116, 1992 р. – 157, 1997 р. – 182 держава.

МВФ – це організація акціонерного типу. Його ресурси формуються за рахунок внесків країн-учасниць відповідно до встановленої для кожної країни квоти. Розмір квоти залежить від рівня економічного розвитку країни та її ролі в світовій економіці й міжнародній торгівлі. Квота переглядається кожні 5 років. Квота України у 1996 р. разом з 10 іншими країнами своєї групи становила 4,88 (для порівняння: США – 17,78, Німеччини та Японії – по 5,54, Франції та Великобританії – по 4,98%). Залежно від розмірів квот розподіляються голоси між країнами під час прийняття рішень в керівних органах МВФ. Кожна держава має 250 голосів плюс один голос на кожні 100 тис. СПЗ її квоти. Величина квоти визначає можливість країни впливати на політику МВФ.

Основними завданнями МВФ є:

- сприяння розвитку міжнародної торгівлі та валютного співробітництва встановленням норм регулювання валютних курсів та контролю за їх дотриманням;
- сприяння багатосторонній системі платежів та ліквідація валютних обмежень;

- надання валютних кредитів державам-членам для вирівнювання платіжних балансів;

- організація консультативної допомоги з фінансових і валютних питань.

Кредитні операції МВФ здійснює лише з офіційними органами країн-членів – казначействами, центральними банками, валютними стабілізаційними фондами. Кредити надаються у формі продажу іноземної валюти за національну, а погашають їх, викупуваючи національну валюту за іноземну.

МВФ надає кредити декількох видів:

1. Резервні кредити (“стенд-бай”) – для стабілізації платіжного балансу, дефіцит якого має тимчасовий або циклічний характер, в межах одного-двох років з можливим його продовженням до 4-5 років, за середньою ставкою 3,25%.

2. Розширене кредитування (ЕФФ) – для підтримки середньострокових програм (3-4 роки) подолання труднощів платіжного балансу, причиною яких є макроекономічні та структурні проблеми, звичайно за ставкою 4,5% річних.

3. Компенсаційні та надзвичайні кредити (ССФФ) – для компенсації скорочення експортного виторгу за незалежними від країни-позичальника причинами (на 3-5 років). Вкуп національної валюти здійснюється у строк до 5 років, звичайно - на умовах 3,25% річних.

4. Фінансування системних перетворень (СТФ) – цей механізм запроваджений у 1993-1995 рр. для країн з перехідною економікою, які мали значні проблеми з платіжним балансом внаслідок переходу від торгівлі на базу неринкових цін до торгівлі на ринковій основі.

5. Фінансування структурної перебудови (САФ) – для надання пільгової допомоги найменш забезпеченим країнам-членам Фонду. Сума, яка може бути надана країні, становить не більше 50% квоти з річними лімітами 15, 20 та 15% для першого, другого та третього року відповідно. Кредити надаються за 0,5% річних на строк до 10 років.

6. Розширене фінансування (ЕСАФ) – для структурної перебудови зовнішніх розрахунків, якщо наявні серйозні порушення платіжного балансу (до 3 років), відсоткова ставка 0,5%.

Кредити МВФ надає лише з дотриманням певних економічних і політичних вимог у формі програми стабілізації економіки. Країни-члени зобов’язані надавати МВФ інформацію про офіційні запаси золота і валютні резерви, стан економіки, платіжний баланс, іноземні інвестиції та грошовий обіг тощо.

Група Світового банку – багатостороння неурядова кредитно-фінансова установа, яка об’єднує чотири окремі фінансові установи:

Міжнародний банк реконструкції та розвитку;
Міжнародну фінансову корпорацію;
Міжнародну асоціацію розвитку;
Багатостороннє агентство гарантії інвестицій.

Офіційні цілі усіх членів Групи Світового банку – зменшення бідності і підвищення життєвих стандартів країн-членів шляхом сприяння економічному розвитку останніх і залучення ресурсів з розвинених країн до країн, що розвиваються. Кожна з установ Групи Світового банку має свої функції і відіграє самостійну, якісно відмінну роль.

Україна стала членом МБРР з вересня 1992 р., у жовтні 1993 р. вона стала 162 країною – учасницею МФК, а у 1995 р. – повним членом БАГІ.

Міжнародний банк реконструкції та розвитку, який часто називають Світовим банком, було засновано одночасно з МВФ як частину нової структури в системі організації міжнародного співробітництва на Бреттон-Вудській конференції в 1944 р. МБРР розпочав свою діяльність 25 червня 1946 р.

Мета Світового банку – сприяння економічному прогресові на користь найбідніших верств населення в країнах, що розвиваються, і фінансування інвестицій, які сприятимуть економічному зростанню. Інвестиції спрямовуються як на будівництво доріг, електростанцій, шкіл, зрошувальних систем, так і на сприяння розвитку сільськогосподарських структур, перекваліфікацію вчителів, програми поліпшення харчування дітей та вагітних жінок. Крім того, важливе місце у кредитній політиці МБРР посідає так зване стабілізаційне кредитування – фінансування програм структурної перебудови і галузевої адаптації – галузевих реформ, не пов'язаних з конкретними проектами. Характерною особливістю МБРР як міжурядової організації є залучення значної частини коштів на ринках приватного капіталу. Банк продає облігації, векселі та інші гарантії заборгованості безпосередньо урядам, їхнім представництвом і центральним банкам, пенсійним фондам, страховим компаніям, корпораціям, комерційним банкам та індивідуальним особам у більше ніж 100 країнах світу. Одним з основних інструментів запозичення коштів виступають єврооблігації, які почали випускатися МБРР з 1980 р.

Позики банку надаються лише урядам країн або під їхню гарантію державним та приватним організаціям і корпораціям. Чим бідніша країна, тим сприятливіші умови, на яких вона може отримати кредит у МБРР. Позики надаються здебільшого на 15-20 років і мають 5-рінчий пільговий період, протягом якого сплачуються тільки відсоткова ставка та кошти для

резервування для клієнта кредитної лінії. Відсоткові ставки по позиках Світового банку змінюються кожні 6 місяців.

Міжнародна асоціація розвитку (МАР) – заснована у 1960 р. з метою доповнити діяльність МБРР в напрямі довгострокового фінансування найбідніших країн світу. Офіційними цілями діяльності МАР в найбідніших країнах світу є: скорочення бідності; стабілізація і економічне зростання; захист навколишнього середовища. МАР надає фінансову допомогу країнам, що розвиваються у вигляді кредитування конкретних проектів. Кредити мають 10-ти річний період відстрочки і підлягають сплаті протягом 35-40-річного періоду (згідно з кредитоспроможністю країни-позичальниці). Причому якщо протягом 70-80-х років кредити надавалися зі сплатою невеликих комісійних зборів у розмірі 0,75%, то з 1989 р. – 0%. Кошти, які позичає МАР, формуються за рахунок внесків з найрозвиненіших країн; внесків, які час від часу отримують з доходів МБРР, а також за рахунок погашення наданих МАР кредитів. Незважаючи на те, що МАР легально є відокремленою від світового банку, ця установа має спільний з ним персонал і організаційно-технічні засоби.

Міжнародна фінансова корпорація була заснована в 1956 р. для сприяння розвитку приватного підприємництва в країнах, що розвиваються. в 1996 р. членами МФК були 170 країн. Акціонерний капітал МФК формується шляхом підписки країнами-членами на акції і становить 2,45 млрд. дол. США.

Основні види діяльності МФК:

- фінансування проектів приватного сектора економіки країн, розвиваються шляхом надання позик або прямих інвестицій;
- сприяння приватним компаніям країн, що розвиваються, в мобілізації фінансових коштів на міжнародних фінансових ринках;
- надання технічної допомоги, дорадчих та консультаційних послуг урядам і підприємцям країн-членів.

Інвестиції МФК мають прибутково орієнтований характер, тобто МФК фінансує лише рентабельні проекти, які мають добрі перспективи з точки зору одержання прибутку. На відміну від МБРР, ця установа надає позики без урядових гарантій. МФК може займати рівноправне положення в компаніях, яким вона позичає, відігравати роль каталізатора щодо інших інвесторів з приватного сектора, а також створювати ринки капіталу в країнах, що розвиваються.

Багатостороннє агентство гарантії інвестицій – створене в 1988 р. і почало свою діяльність з 1990 р. Входить 110 країн-членів. Діяльність БАГІ спрямована на розповсюдження потоку прямих іноземних інвестицій серед

країн-членів. БАГІ забезпечує гарантії інвестицій, захищаючи інвесторів від таких некомерційних ризиків, як 1) неконвертованість валюти або неможливість репатріації капіталу; 2) експропріація; 3) війна та громадянська непокоя; 4) розрив контракту. Ця установа надає консультативні послуги на рівні урядів, допомагаючи останнім залучати приватні інвестиції в економіку.

Для сприяння економічному співробітництву та інтеграції країн в різних регіонах в 1960-х рр. були створені регіональні банки розвитку:

1960 р.- Міжамериканський банк розвитку (53 країни);

1964 р. – Африканський банк розвитку (75 країн);

1967р. - Азіатський банк розвитку (14 країн).

В Європі функціонують такі регіональні валютно-кредитні організації:

Європейський інвестиційний банк (ЄІБ) – створений у 1958 р. як фінансова організація ЄС, яка забезпечує довгострокові позики для сприяння збалансованого і рівномірного розвитку країн Союзу. Метою ЄІБ є спрощене фінансування інвестицій в інфраструктуру чи промислових інвестицій за проектами, які викликають регіональний, галузевий чи загальноєвропейський інтерес. Більше ніж половина загальної суми позик виділяється для інвестицій у виробництво в регіонах, які відстають в індустріальному розвитку чи переживають занепад промисловості, для покращання систем зв'язку та охорони довкілля. Проекти, підтримані позикою ЄІБ, мають найнижчу з можливих відсоткових ставок. Кредити надаються на 20-25 років.

Європейський банк реконструкції та розвитку (ЄБРР) – функціонує з 1991 р. з метою сприяння економічним реформам у країнах Східної Європи та колишнього СРСР. Основними об'єктами кредитування ЄБРР є приватні фірми і державні підприємства, що приватизуються, а також знову створювані компанії, включаючи спільні підприємства з міжнародними інвестиціями. 60% його ресурсів спрямовано на розвиток у цих країнах приватного сектора, а 40% - на розвиток інфраструктури.

Пріоритетними сферами фінансування в Україні є конверсія, сільське господарство, приватизація, транспорт, телекомунікації, охорона довкілля, сприяння розвитку банківського сектору. Банк фінансує проекти вартістю не менше 15-17 млн дол., максимальна ставка відсотку – 16-18% річних.

Європейський фонд валютного співробітництва (ЄФВС) – створений у 1973 р. в межах європейської валютної системи. Він надає кредити країнам – членам ЄС для покриття дефіциту платіжного балансу за умови використання ними програми стабілізації економіки, а також виконує функції кредитно-розрахункового обслуговування.

ТЕМА 6. ТРУДОВІ РЕСУРСИ СВІТОВОГО ГОСПОДАРСТВА

1. Динаміка та структура населення світу
2. Кількісний та якісний аспекти трудових ресурсів світу
3. Міжнародна міграція робочої сили

1. Динаміка та структура населення світу

Наприкінці епохи палеоліту (15 тис. років до н. е.) чисельність населення Землі становила 3 млн чол., а до кінця неоліту (2 тис. років до н. е.) вона зросла до 50 млн. чол.

Для того щоб населення планети досягло 1 млрд. чол., потрібен був проміжок часу від виникнення людства і до 1850 р. Двомільярдного населення планета досягла за 80 років — на 1930 р., тримільярдного — за 30 років, у 1960 р. Четвертий мільярд з'явився за 16 років — у 1976 р., а п'ятий — за 11 років, у 1987 р. Через сповільнення темпів народжуваності шестимільярдної позначки населення планети досягло за 12 років.

Вікова структура населення світу впливає на частку і кількість економічно активного населення. Виділяють два типи вікової структури населення:

1. висока питома вага дитячого віку і невелика - людей похилого віку 65 років і більше. Характерна для країн, що розвиваються.
2. низька питома вага дитячого віку і висока - похилого віку. Характерна для країн з перехідною економікою і розвинутих країн.

Як демографічне омолодження (1 тип відтворення), так і демографічне старіння (2 тип відтворення) мають негативні наслідки. В Індії питома вага дітей 32.5 % населення. Це означає, і по щорічно потрібно побудувати 130 тис. шкіл, підготувати 400 тис. вчителів, створити 5 млн. робочих місць.

У відповідності з критеріями ООН, населення вважається демографічно старим, якщо питома вага людей віком 60 років і старші складає 12 %. Ця частка досягла у Швеції 22,1 %, у Німеччині - 20,1 %, в Японії - 19,9 %, в Україні - 24,5 %. Демографічне старіння збільшує економічний тягар на суспільство. В багатьох розвинутих країнах чисельність працездатного населення ненабагато перевищує кількість пенсіонерів і таке перебільшення швидко скорочується.

Існують два основні напрямки демографічної політики:

- підвищення народжуваності (притаманний економічно розвиненим країнам);
- зниження народжуваності (зустрічається у країнах, що розвиваються).

Найвищими темпами збільшується населення Африки — щороку на 3 %. Кенійська жінка у середньому народжує 7 разів. "Демографічному вибуху" сприяють не лише високі темпи народжуваності, а й загальмовані темпи смертності населення планети. Очікується, що у 2025 р. чисельність населення становитиме 8,5 млрд чол.

Цікаво, що більшість міст-гігантів світу належать саме країнам, що розвиваються. Наприклад, з 25 найбільших міст світу лише 4 розташовані у групі економічно розвинених країн. У Лімі, Бангкоку, Багдаді, Буенос-Айресі проживає понад 40 % населення відповідних країн.

Нині населення планети спілкується трьома тисячами мов, не враховуючи діалектів. Дві третини населення Землі говорить тринадцятьма найпоширенішими мовами. Китайська мова рідна для 1,1 млрд чол., англійська — 430 млн чол., хінді та урду — 320 млн чол., іспанська — 290 млн чол., російська — 220 млн чол. Офіційними мовами ООН є китайська, англійська, іспанська, російська, арабська і французька.

2. Кількісний та якісний аспекти трудових ресурсів світу

Під **трудовими ресурсами** розуміють частину населення, що має фізичні і розумові здібності і знання, необхідні для здійснення корисної діяльності в суспільному виробництві. До трудових ресурсів відноситься населення працездатного віку, працюючі пенсійного віку та підлітки, молодші працездатного віку.

Економічно активне населення включає зайнятих та тих, що шукають роботу. Це лише частина населення працездатного віку, так як інша частина навчається, займається домогосподарством тощо. Економічно активне населення становить приблизно 2,8 млрд. людей, що складає 47 % всього населення землі, в тому числі 60 % чоловіків та 40 % жінок.

В розвинутих країнах проживає майже 16 % економічно активного населення.

Для розвинутих країн і країн з перехідною економікою характерна висока питома вага населення, що отримали вищу та середню спеціальну освіту. В Україні це 50 % економічно активного населення. В країнах, що розвиваються, в середині питома вага писемних чоловіків 78% і 60% жінок .

Найнижчі показники рівня безробіття спостерігаються в нових індустріальних країнах: Таїланд- 1,4; Сінгапур- 1,9; Південна Корея - 2.4.

Це обумовлено високими темпами економічного зростання, відносно низькою продуктивністю праці, системою довічного найму.

В країнах, що розвиваються індустріальний розвиток призводить до руйнування традиційних виробництв і формування великої кількості безробітних. Постійна незайнятість значної частини сільського населення не внаслідок збереження традиційного устрою сприймається як перенаселеність. Частина незайнятих переходить у міста без врахування попиту на робочу силу.

В розвинутих країнах зрушення в галузевій структурі зайнятості відбувається за такими напрямками:

- питома вага населення, зайнятого в сільському господарстві і лісовому господарстві мінімальна: Великобританія - 2,5%; США - 3,1; Японія - 10.

- поступово зменшується питома вага зайнятих в промисловості і будівництві: Великобританія – 36,6%, США – 27,9%, Японія – 31,4%.

- Швидке зростання зайнятих у сфері послуг - Великобританія – 57%, США — 59%, Японія – 50%.

В країнах СНД та ін. Країнах які на ввійшли до ЄС спостерігаються тенденції:

- швидке зростання зайнятих у сфері послуг – в середньому від 37% до 48%

- зменшення чисельності зайнятих у промисловості – з 42 до 39 %:

- збереження відносно високої питомої ваги зайнятих в сільському господарстві і лісовому господарстві. В Росії - 14.9%, Румунії - 28.0%, Польщі – 27%, Україні - 16,5%.

В країнах, що розвиваються спостерігається висока питома вага зайнятих в сільському господарстві і лісовому господарстві. В Індонезії -56%, Пакистані – 51%, Єгипті – 35%.

Зміни в галузевій структурі робочої сили впливають на професійну структуру, що проявляється в зміні співвідношення кількості зайнятих по різних професіях, створенні нових та зникненні старих професій.

Найважливіша тенденція - зниження у всіх країнах питомої ваги сільськогосподарських професій та збільшення питомої ваги професій сфери послуг.

Спеціалісти з вищою або середньою освітою є найшвидше зростаючою категорією, особливо пов'язаних з розвитком наукоємних технологій.

Робітники промисловості, будівництва та транспорту - найчисельніша група, друга за чисельністю - категорія службовців.

3. Міжнародна міграція робочої сили.

Міжнародна міграція робочої сили - перемішеній населення через державні кордони з метою вступити в трудові відносини з роботодавцями в іншій країні.

До трудових мігрантів не відносяться особи, що від'їдають в службові відрядження.

Види міграції:

1) Трудова еміграція - виїзд працездатного населення із країни перебування в інші країни для довгострокового або постійного проживання;

2) Трудова імміграція - приїзд робочої сили з-за кордону

У ХХ ст. виникли такі центри трудової міграції:

- Західна Європа. На початку 90-х рр. - 20 млн. іммігрантів. В деяких країнах питома вага іноземних робочих була, в % до загальної чисельності: Люксембург - 30; Швейцарія - 29,6; Німеччина - 8,0. Зараз країни Західної Європи стримують трудову міграцію з країн, що не входять до ЄС.

- Нафтовидобувні країни Західної Азії. Виник в серед 70-х рр. і зараз нараховує 6 млн. чол. В країнах Перської затоки найвища питома вага іммігрантів, %: Катар - 92; ОАЕ (об'єднані арабські емірати) - 89; Кувейт - 86; Оман - 70.

- США і Канада. Загальна чисельність іммігрантів США - 7 млн. чол. приток іммігрантів - 900 тис. чол за рік.

Рівнів регулювання ММРС:

1) національний — сукупність заходів окремої держави щодо здійснення міграційної політики у своїй країні;

2) міжнародний — система заходів міжнародних організацій щодо здійснення регулювання ММРС;

3) інтеграційний — методи, які застосовуються країнами — учасницями інтеграції щодо регулювання ММРС в рамках інтеграційного об'єднання.

Важливою формою регулювання міграції з боку держави є встановлення кількісних квот на в'їзд іммігрантів до країни. Сенс кількісних обмежень полягає в тому, що за їхньою допомогою забезпечується поступовість напливу іммігрантів до країни, виключається їх неконтрольний в'їзд, а отже, зводяться до мінімуму можливі негативні зовнішні ефекти. Так, згідно з законом про імміграцію США, починаючи з 1995 р., в'їзд до країни для осіб, які шукають роботу обмежується 140 тис. осіб на рік.

На вказаних рівнях регулювання ММРС міграційна політика здійснюється відповідними органами.

I. На національному рівні регулювання ММРС до них належать:

- міністерство праці;
- міністерство юстиції;
- міністерство внутрішніх справ;
- національні міграційні служби;
- посередники міграційної фірми.

II. На міжнародному рівні діють міжнародні організації:

- Міжнародна організація праці (МОП);
- Міжнародна організація з міграцій (МОМ).

Основні завдання МОП:

- регламентація робочого часу;
- регламентація набору робочої сили;
- боротьба з безробіттям;
- гарантії заробітної плати, які забезпечують нормальні умови життя;

ТЕМА 7. ПІДПРИЄМНИЦЬКІ РЕСУРСИ СВІТУ

1. Підприємництво як економічний ресурс
2. Підприємництво в умовах глобалізації господарської діяльності
3. Тіньова економіка світу

1. Підприємництво як економічний ресурс

Підприємницький ресурс - це здатність до ефективно організації взаємодії інших економічних ресурсів - праці, землі, капіталу та знань - для здійснення господарської діяльності. Цей ресурс реалізується в сфері менеджменту, тобто при управлінні фірмою. В склад підприємницького ресурсу включаються його носії - підприємці, а також його інфраструктура - ринкові інститути, етика та культура.

До підприємців відносяться власники компаній та менеджери, що не володіють компаніями. Підприємець має кілька функцій, які роблять його діяльність винятково важливою:

1) він бере на себе ініціативу поєднання всіх інших ресурсів у єдиний виробничий процес, виступає каталізатором і рушійною силою виробництва;

2) бере на себе відповідальність приймати основні рішення, визначає курс діяльності підприємства;

3) він новатор, постійно турбується про оновлення і вдосконалення виробництва;

4) він - людина, яка йде на ризик, ризикуючи не лише своїм часом, працею та діловою репутацією, але й вкладеним капіталом, як власним, так і своїх компаньйонів.

Посилення ролі підприємницької діяльності у виробництві в сучасний період пов'язане зі зміною умов виробництва та підвищенням складності умов управлінської діяльності під впливом ряду факторів. Головним з них є те, що в сучасній економіці підприємство виступає як відкрита система, на яку впливають умови зовнішнього середовища (політична ситуація в країні, зміни в господарському законодавстві, економічна політика, умови конкуренції, науково-технічні зміни тощо). Сучасна фірма розглядається не лише як економічна, а й як соціальна структура. Це змушує керівників переходити від виробничого раціоналізму до пошуку успіху в зовнішньому середовищі, в налагодженні сприятливого соціально-психологічного клімату в колективі, в знаходженні нестандартних рішень. Від управлінців вимагається вміння орієнтуватися в ситуації,

Інша складова - ринкова інфраструктура - біржі, банки, страхові та аудиторські компанії, консультаційні та юридичні фірми, суди, державні економічні органи, господарське законодавство.

Бажання отримати прибуток є основною рушійною силою виробництва в системі вільного підприємництва.

В Україні підтримку малого бізнесу здійснює Асоціація малих підприємств. В цій організації представники малого бізнесу можуть отримати правові та економічні консультації, через неї вони здійснюють відстоювання власних інтересів.

Статистика свідчить, що кожен другий з трьох нових підприємств зазнають краху протягом перших чотирьох років діяльності. швидко приймати правильні рішення. Бо в іншому випадку навіть добре налагоджене підприємство не зможе втриматись у конкурентній боротьбі. Тоді всі капіталовкладення будуть марними, а підприємство збанкрутує.

2. Підприємництво в умовах глобалізації господарської діяльності

В сучасних умовах глобалізації (*від франц. **всесвітній, загальний***) навіть малим і середнім підприємствам доступні трудові, природні, капітальні та інтелектуальні ресурси інших країн ринки збуту та їх товари. Тому збільшення значення підприємницького ресурсу пояснюються такими факторами:

- по мірі збільшення доступності економічних ресурсів різних країн саме підприємницькі і трудові ресурси дають найбільшу віддачу від вкладених ними коштів;
- навіть компанії, що не пов'язані з зовнішнім ринком, зазнають впливу з боку іноземних конкурентів, і щоб його подолати виникає необхідність постійного покращення менеджменту.

Фірми, що займають провідне місце в світовій економіці використовують такі елементи господарської стратегії: інновації, безперервне покращення своєї організації, удосконалення конкурентних переваг. Цей підхід означає здійснення своєї господарської діяльності у всьому світі, а не лише на внутрішньому ринку, як тільки конкурентоздатність дозволяє їй це робити.

Тому особливо важливим підприємницький ресурс є для компаній, що діють на зовнішніх ринках - ТНК, що мають переваги перед місцевими конкурентами, які полягають у їх великому підприємницькому потенціалі та досвіді роботи в умовах жорсткої конкуренції.

В усіх розвинутих країнах світу кількісно переважають малі підприємства, причому до них відносять різні за розміром підприємства.

У Великобританії приблизно 96% фірм є малими, в Італії - 99%-малі та середні. Із приблизно 20 мільйонів підприємств у США до категорії дрібних належать понад 15 мільйонів, але їх частка в доходах становить лише 8%.

В Україні до малих підприємств відносяться господарюючі суб'єкти з чисельністю працюючих: у промисловості і будівництві - до 200 осіб; в інших галузях виробничої сфери - 50 осіб: науці і науковому обслуговуванні - до 100 осіб; у невиробничій сфері - 25 осіб; торгівлі - до 15 осіб.

3. Тіньова економіка світу

Тіньова економіка означає будь-яку економічну діяльність, що не зареєстрована офіційно уповноваженими органами або заборонена чинним законодавством.

Форми тіньової економіки:

1. "Неофіційна" економіка - незаборонені законом легальні види економічної діяльності, в рамках яких має місце не фіксоване офіційною статистикою виробництво товарів і послуг, уникнення від податків. Можлива всіх галузях економіки.
2. "Підпільна" ("нелегальна, кримінальна") економіка - це в основному, всі заборонені законом види економічної діяльності.
3. "Фіктивна" економіка - економіка хабарництва та шахрайства, пов'язаного з отриманням та передаванням грошей; діяльність, направлена на отримання необґрунтованих пільг на основі організованих корупційних зв'язків.

Для оцінки масштабів тіньової економіки використовують такі підходи:

1. Монетаристський, який виходить з допущення, що в неофіційній економіці оплата і розрахунки здійснюються в готівці. Тому головна увага приділяється співвідношенню між обсягами готівки та банківськими вкладками.
2. підхід "Палермо". Виходить не з обсягу виробництва, а з обсягу споживання. Оцінивши обсяги продажу елітної нерухомості економісти прийшли до висновку, що в 1998 році в Росії було приблизно 100 тис. доларових мільйонерів.

"Тіньова парадержава" - це утворення державного типу макроекономічного рівня, в якому, внаслідок високого рівня корупції та тінізації, державні послуги та суспільні блага розподіляються за ринковими принципами. У такому утворенні остаточно формуються та ефективно діють

корупційні ринки державних послуг та суспільних благ, зокрема: ринок адміністративно-господарських рішень, ринок державних посад, ринок державних привілеїв, ринок державного захисту прав та свобод громадян, ринок державної освіти і науки тощо. З кожним новим циклом ситуація може погіршуватися.

Поширеність тіньового сектору в значній мірі залежить від загального стану економіки, рівня життя населення, обмежень, що встановлює держава, а також її можливостей долати тіньову економіку. Ця економіка поширюється в періоди криз та депресій, зниження реальних доходів населення та збільшення безробіття, при посиленні податкового тягаря та при послабленні державного апарату.

В розвинутих країнах головною причиною розвитку тіньової економіки же високий рівень оподаткування, що досягає в середньому в країнах Західної Європи 40-50% щомісячного заробітку. Індикатором неформальної економіки в цих країнах є відношення не декларованих доходів до ВВП. В цілому в розвинутих країнах частка тіньової економіки оцінюється в 5-10% ВВП. В країнах, що розвиваються - від 5 до 35% ВВП.

В країнах з колишнього СРСР неформальну економіку можна умовно поділити на 2 частини. Перша - сфера вторинної зайнятості, що дозволяє вижити у важких умовах (робота за сумісництвом без офіційного оформлення). Друга - сфера примітивних послуг, стихійної торгівлі, виникнення яких обумовлено нездатністю економіки забезпечити зайнятість. Одночасно це показник низького доходу значної кількості населення («човниковий» бізнес).

Досвід свідчить, що чим більший економічний спад, тим вищий рівень тіньової активності, перш за все несплата податків.

Зростання обсягів “тіньової” економіки викликає низку негативних наслідків. Найбільш відчутними з них є:

- втрата податкових надходжень, і, як результат, – ускладнення виконання державою своїх фінансових зобов'язань перед суспільством, посилення нерівномірності податкового тиску;

- недовіра та невідповідність дійсності управлінських рішень через відсутність повноти та об'єктивності офіційної інформації про розвиток економічних процесів в країні;

- скорочення інвестиційних ресурсів в країні через ускладнення відкритого витрачення “тіньовими” структурами прихованого від оподаткування доходу та його витікання за кордон;

- можливість монополізації економіки через зниження ціни продукції “тіньового” сектору на величину несплаченого податку;
- несправедливий та непрозорий розподіл національного доходу в суспільстві, нерациональне розміщення існуючих суспільних ресурсів;
- моральна і духовна деградація суспільства;
- поширення правового нігілізму, незахищеності громадян, недовіри до влади.

З метою “детінізації” економіки необхідно створювати оптимальну систему діючого економічного механізму на основі конструктивної співпраці гілок влади, для цього поряд з їх визнаними повноваженнями, необхідно чітко розмежувати відповідальність за результати діяльності у межах цих повноважень:

- законодавча влада, яка розробляє закони, повинна нести повну відповідальність за наслідки їх дії, наприклад такі, які посилюють “тінізацію” економіки, сприяють зростанню соціальної напруги та погіршують криміногенну ситуацію в країні тощо;
- виконавча влада, яка має суворо дотримуватися норм чинного законодавства, повинна вивчити наслідки дії законів і розробити пропозиції, які обмежували б розвиток негативних тенденцій.

ТЕМА 8. ГАЛУЗЕВА СТРУКТУРА СВІТОВОГО ГОСПОДАРСТВА

1. Основні зрушення в структурі світової економіки
2. Агропромисловий комплекс
3. Паливно-енергетичний комплекс
4. Хімічно-лісовий та металургійний комплекси
5. Інші сфери

1. Основні зрушення в структурі світової економіки

Загальною закономірністю змін в галузевій структурі світового господарства є послідовний перехід від високої питомої ваги сільського господарства. видобувної промисловості, до технічно нескладних виробництв — легкої та харчової промисловості, капітало- і матеріалоємних виробництв (металургія, хімічна промисловість) і до наукових галузей, що створюють продукцію на основі високих технологій.

В структурі ВВП розвинених країн постійно зменшується частка сільського господарства. Такі зрушення пояснюються також і тим що під впливом НТП відбулося відокремлення від сільського господарства багатьох видів діяльності та утворення з них нових галузей промисловості та сфери обслуговування.

Найважливішою тенденцією зміни структури ВВП промислово розвинених країн в 2 половині ХХ століття є перетворення третинного сектору в переважаючу частину їх економіки (США: сільське господарство - 2%, промисловість - 28%, послуги - 70% у ВВП).

Нові індустріальні та постсоціалістичні країни знаходяться приблизно на однаковому рівні економічного розвитку як по ВВП на душу населення, так і по галузевій структурі економіки. В цих групах країн зберігається відносно велика частка сільського господарства (6-10% ВВП). Питома вага промисловості 25-40%, послуги 45-50%. В галузевій структурі ВВП країн, що розвиваються велика частка сільського господарства - 25-40%, промисловість - 10-25%, яке є майже вся видобувною (є ще обробна).

2. Агропромисловий комплекс

В сільському господарстві та суміжних з ним галузях - лісове господарство, полювання, рибництво зайнято приблизно 1.1 млрд. чоловік економічно активного населення, в т.ч. в розвинених - 22 млн. чоловік, країнах колишнього СРСР - 32 млн. (в країнах СНД - 20 млн.), в Китаї

450 млн. в країнах, що розвиваються - 600 млн. чоловік.

В розвинутих країнах переважає товарне інтенсивне сільське господарство, в країнах що розвиваються зберігається значна частка натурального господарства. Світовий тракторний парк - 26-27 млн. машин. В розвинених країнах зосереджено його 2/3, але в останній час він не зростає, що пояснюється досягненням межі рівня механізації для сучасної техніки та орієнтації не на кількість, а якість та структуру тракторного парку. Хімізація – один з напрямків інтенсифікації сільського господарства. Найбільш високий рівень внесення добрив на 1 га ріллі в Німеччині (418 кг), Нідерландах (773 кг), Японії (387 і <). Розвинуті країни споживають 5% всіх добрив.

Співвідношення між рослинництвом і тваринництвом в країнах відрізняється. В Швеції та Фінляндії - частка тваринництва - 75-80% від ВП сільського господарства, США - 5%, країни Середземномор'я - 40-42%. В розвинутих країнах поширено інтенсивне молочно-м'ясне тваринництво, рослинництво лише виконує другорядні функції по постачанню кормів.

Головна галузь рослинництва - вирощування зернових. В розвинених країнах виробляється приблизно 30% зерна в світі. В цілому в світі 55% йде для харчування людей і 45% на корми. в тому числі в розвинутих країнах на харчування - 25% зерна та 75% на корм худобі, в країнах, що розвиваються - 90% на харчування.

В структурі валового збору зернових пшениця - 28%, рис - 26%, кукурудза - 25%. В харчуванні переважає рис - 21%, пшениця - 20%, кукурудза - 5%. Світові експортні ресурси зерна складають щорічно приблизно 200млн. т. (10-11% вдового збору), в тому числі пшениця - 90-100млн., кукурудза - 60-70млн.т, рис - 15-20 млн. т. Головні експортери – США, Канада, Франція, Австралія. Головні імпортери Індонезія, Бангладеш, Іран, Саудівська Аравія, Корея. На СВІТОВИЙ ринок щорічно постачається 5 млн. голів ВРХ, 9-10 млн. Свиней, 15 млн. овець.

3. Паливно-енергетичний комплекс.

Паливно-енергетичний комплекс представлений видобуванням та переробкою нафти газу вугілля та електроенергетикою. В споживанні енергоресурсів лідирує нафта - 38%, газ - 23.4%. вугіль 31,3%.

Нафта відома людині з давніх часів. У давньому Єгипті нафту застосовували для бальзамування мумій. У середні віки нафту використовували у воєнних цілях. Передусім слід згадати "грецький вогонь" — суміш нафти з сіркою і селітрою використовували як запалювальну

зброю. На початок другої половини XIX ст. людство зрозуміло значення нафти.

Близько восьми десятків країн нині добувають нафту. Найбільшим видобувником нафти є Росія, на другому місці стоїть США, на третьому — Саудівська Аравія. Найбільшим у Західній Європі видобувником нафти стала Великобританія, яка добуває нафту з-під дна Північного моря в обсязі до 100 млн. т щорічно. Загалом слід зазначити, що 4/5 покладів нафти та половина її видобутку припадає на країни, що розвиваються, які є основними постачальниками нафти на світовому ринку. Найбільшими експортерами нафти є країни Близького і Середнього Сходу, забезпечуючи приблизно 2/3 експорту.

Нафти у світі експортується більше, ніж нафтопродуктів, але частка нафтопродуктів у цій структурі збільшується. Ще порівняно недавно країни, що розвиваються, експортували майже виключно сиру нафту. Нині у цій групі країн також розвивається нафтопереробна промисловість, яка дає змогу видобуту з надр Землі нафту використовувати ефективніше, а продукти переробки продавати значно дорожче, ніж сиру нафту.

Вірогідні **запаси природного газу** у світі наприкінці XX ст. становили 79 млрд. т умовного палива, а ймовірні — 276 млрд. тонн. Щорічно у світі видобувають 1,7 трлн куб. м природного газу. Загалом ця галузь добре розвинена у тих самих країнах, що мають розвинену нафтовидобувну промисловість. Існують певні винятки. Наприклад, великі світові газодобувні країни — Канада, Туркменістан, Нідерланди, Узбекистан за видобутком нафти не лідирують.

Розвідані запаси вугілля у світі становлять 1,2 трлн т умовного палива, щороку добувають 3,1 млрд. т (за іншими даними — близько 5 млрд. т). Тверде паливо добувають шість десятків країн, десять найбільших країн видобувають 75 % вугілля світу. Україна у 2000 р. за обсягами вуглевидобутку перебувала на дев'ятому місці, Казахстан — на десятому, на першому місці був Китай, видобуваючи понад 1,2 млрд. т кам'яного вугілля щороку.

Електроенергія виробляється у світі на кількох типах електростанцій: теплових, гідро-, атомних, вітрових та інших.

На початку III тисячоліття понад 60 % електроенергії вироблялося на теплових електростанціях. Ці електростанції як паливо використовують мазут, вугілля, газ, біомасу та деякі інші види палива. Теплові станції, які крім електроенергії виробляють і тепло для централізованого опалення житлових і виробничих приміщень, називаються теплоелектроцентралями (ТЕЦ). Така практика поширена не лише в Україні, а й за її межами, зокрема

у Данії. У більшості розвинених країн світу виробництво електроенергії і теплопостачання будинків не взаємопов'язані.

Друге місце за обсягом виробленої електроенергії посідають у світі гідроелектростанції (ГЕС), які забезпечують виробництво п'ятої частини електроенергії. ГЕС бувають різної потужності — від невеликих до величезних. Найвищими у світі греблями на ГЕС є Рогунська (Таджикистан, споруджена в 1985 р., висота 325 м), Нурекська (Таджикистан, споруджена в 1980 р., висота 300 м), Гранд-Діксенська (Швейцарія, споруджена у 1962 р., висота 285 м), Інгурська (Грузія, споруджена у 1984 р., висота 272 м), Чикоазенська (Мексика, споруджена у 1985 р., висота 261 м). Усього у світі налічується близько 30 гребель, висота яких перевищує 225 м.

4. Хімічно-лісовий та металургійний комплекси.

На розвиток хімічної промисловості в світі вплинули процеси зниження енерго- та матеріалоємності та посилення наукоємності цієї галузі. Розвинуті країни все більше спеціалізуються на виробництві наукоємної продукції (фармацевтичні препарати, високоякісні пластмаси тощо). В країни, що розвиваються перемістилося виробництво хімічних волокон. Китай, Тайвань, Південна Корея, Індія виробляють більше 33% і світової продукції.

Більше половини світового обсягу лісозаготівлі припадає на дров'яну деревину, що пов'язано з її використанням в якості палива в Індії, Індонезії, країнах Африки та Латинської Америки.

Виробництво паперу та картону - в середньому в світі 45 кг на душу населення в тому числі Фінляндія - 1400 кг, Швеція - 670 кг, Канада -- 530 Японія - 220 кг, Росія - 30 кг.

Чорна металургія включає видобуток та збагачення залізної, марганцевої та хромової руди, виплавку чугунка і сталі, виробництво сталевого проката.

Світова виплавка сталі - 705 млн. т. Спостерігається значне зниження місця чорної металургії, що пояснюється загальним зменшенням металоємності, підвищенням вимог не до кількості, а до якості металу.

Важливою тенденцією в розвитку світової чорної металургії є переміщення її в країни, що розвиваються.

Кольорова металургія характеризується зростанням. Зараз в світі виробляється 70 різних видів кольорових металів: алюміній - 45,4%, мідь 25,3%, цинк 15,8%, свинець 11%

Для кольорової металургії розвинутих країн характерно:

- збільшення частки вторинної сировини - металобрухту. Що забезпечував 25% потреби в цинку, 40% - в міді, 50%- в свинці.

- підвищення уваги до виплавки рідкісних металів - титан, магній, германій.

5. Інші сфери.

Легка промисловість.

Категорії виробництва:

1 категорія виробників - дешева продукція, для виробництва якої потрібна робоча сила середньої та низької кваліфікації. Виробництво - нові індустріальні країни, та країни, що розвиваються.

2 категорія - випуск дорогих товарів. Розвинуті країни, що виробляють 80% меблів, 75% - хутра, 70% - ювелірні вироби.

В останні роки в легкій промисловості відбулися такі зміни:

1) змінилася сировинна база в результаті зростання частки синтетичних волокон;

2) комплексна автоматизація виробництва, підвищення його гнучкості для швидкого переоснащення;

3) перетворення текстильної промисловості з трудоємкої в наукоємну галузь;

4) переміщення текстильної та швейної промисловості в розвинуті країни для розширення виробництва модних виробів поблизу від ринків збуту

Транспорт і зв'язок. Всі шляхи і транспортні засоби в сукупності утворюють світову транспортну систему. Вона сформувалася в ХХ столітті. В ній розрізняють транспортні системи економічно розвинутих країн, країн, що розвиваються, а також регіональні транспортні системи.

Спостерігається своєрідна спеціалізація транспорту. Наприклад, автомобільний транспорт перевозить більшість пасажирів і вантажів на короткі та середні відстані. Міжконтинентальні перевезення вантажів в основному виконуються морським транспортом. Трубопровідний транспорт найефективніший у разі транспортування газу і нафти по суші.

Автомобільна промисловість виникла наприкінці ХІХ ст. у Франції, Німеччині, США, Великобританії. У 1903 р. на американських підприємствах компанії "Форд мотор" почали масово (на конвеєрі) випускати автомобіль "Форд" моделі "Т".

Нині загальна довжина світових автомобільних доріг з твердим покриттям становить понад 20 млн. км, найгустіша їх мережа у Західній

Європі. У світі налічується понад 600 млн. автомобілів і щороку ця цифра збільшується. Близько 80 % їх кількості зосереджено у США, Японії та Західній Європі. 50 відсотків жителів цих країн мають автомобілі. У країнах, що розвиваються, цей показник значно менший і в середньому становить один відсоток. Навіть у таких відносно розвинених країнах, як Мексика і Бразилія, зазначений показник не перевищує 6 %.

У розрахунку на 1000 жителів найбільша кількість автомобілів припадає на США, ФРН, Нову Зеландію, Канаду, Австралію, Швейцарію, Швецію, Італію, Францію.

Залізничний транспорт виник у першій половині XIX ст. у зв'язку з розвитком великої промисловості, зокрема кам'яновугільної і металургійної.

У світі налічується понад 1,2 млн. км залізниць загального користування, з них 200 тис. км електрифіковані.

Найдовша мережа залізниць у США (200 тис. км), на другому місці — Канада (90 тис. км), не набагато відстає Росія (87 тис. км). Значна довжина залізничної мережі також в Китаї (53 тис. км), ФРН (45 тис. км), Аргентині (40 тис. км), Австралії (36 тис. км), Франції (34 тис. км), Бразилії (31 тис. км).

Довжина залізничної мережі не дає повного уявлення про розвиток цього виду транспорту через неоднакові території країн. Тому для характеристики мережі застосовують такий показник, як щільність, тобто довжину мережі ділять на площу території країни. За цим показником лідирує Німеччина, у якій на 1000 кв. км території припадає 125 погонних кілометрів залізниць. Висока щільність залізничної мережі також у Польщі (80), Японії (75), Великобританії (70), Палії (65), Франції (60).

Трубопровідний транспорт, як і залізничний, з'явився у XIX ст., його появі сприяв розвиток нафтової промисловості. Цей вид транспорту передає на відстань рідкі, газоподібні або тверді продукти по трубопроводах. Призначений здебільшого для транспортування газу (газопровід магістральний), нафти (нафтопровід), твердих матеріалів (гідролінійний і пневматичний). Нині протяжність нафто- і газопроводів у світі становить понад 1,5 млн км, з них 900 тис. км припадає на магістральні газопроводи, а 600 тис. км — на нафто- та продуктопроводи.

Найбільшого поширення цей вид транспорту дістав у США, Росії, Канаді, Китаї, ФРН, Франції, Палії, Саудівській Аравії, Мексиці.

Морський транспорт здійснює перевезення вантажів і пасажирів океанами, морями і морськими каналами. Здавна людство використовувало вітрильники. Потім з'явилися судна, що приводилися в дію паровою машиною або турбінами.

У світі існує понад 80 тис. суден різних типів. На щоглах морських суден майорять прапори понад 160 держав світу. Найбільший морський флот мають Ліберія і Панама, хоча під ліберійськими і панамськими прапорами плавають кораблі, власники яких перебувають у США, Японії, Норвегії, ФРН, Великобританії. Це пояснюється тим, що панамські і ліберійські прапори вважаються "дешевшими", тобто власники кораблів під одним з таких прапорів можуть уникати податків, не дотримуватися вимог трудового законодавства і заходів з безпеки суден, які були б неминучими, якби судна реєструвалися в економічно розвинених країнах.

На земній кулі налічується майже три тисячі морських портів. Вантажооборот близько 30 портів перевищує щорічно 50 млн тонн. Це справжні суперпорти. Найбільший порт світу — Роттердам (Нідерланди).

Повітряний транспорт виник у державах Європи та Америки після Першої світової війни. Протяжність повітряних шляхів світу становить близько 8 млн км.

Нині у країнах світу функціонує близько 600 міжнародних аеропортів. Щорічно понад 100 млн пасажирів перевозяться літаками. Окремі аеропорти справді велетенські. Наприклад, у міжнародному аеропорту ім. Дж. Кеннеді (Нью-Йорк) щодня злітають понад 1000 літаків. Аеропорти є великими підприємствами, на яких працюють тисячі людей.

ТЕМА 9. ІНТЕГРАЦІЙНІ ОБ'ЄДНАННЯ СВІТУ

1. Європейський союз
2. НАФТА та МЕРКУСОР
3. АСЕАН та АТЕС
4. Співдружність незалежних держав

1. Європейський союз

Європейський Союз (ЄС) був створений як Європейське економічне співтовариство (ЄЕС) у 1957 р. після того як 6 країн (ФРН, Франція, Італія, Бельгія, Нідерланди та Люксембург) уклали Римську угоду про створення даної організації. В перші роки його неофіційно називали «загальним ринком», тому що була проведена лібералізація зовнішньої торгівлі.

З 1 січня 1994 р. на основі Маастрихтського договору (1992 р.) ЄЕС стало називатися ЄС. Інтеграційний процес у ЄС йде двома напрямками -- всередину і вшир. Інтеграція вшир означає збільшення кількості повноправних членів Союзу й асоційованих членів. На даний момент в ЄС входить 28 країн. Інтеграція всередину означає формування регіонального господарського механізму Західної Європи і розширення сфер, що піддаються міждержавному регулюванню й уніфікації.

Виникнення ЄЕС мало за мету створення загального ринку і підвищення на цій основі економічної стабільності та життєвого рівня. Договір про ЄЕС визначив послідовність заходів:

1) скасування мита, імпорتنих і експортних кількісних обмежень, а також всіх інших торговельних обмежень на шляху руху товарів усередині співтовариства;

2) уведення загального митного тарифу і єдиної торговельної політики відносно третіх країн;

3) забезпечення вільного руху факторів виробництва (капіталу і робочої с), свободи створення філій на території ЄЕС і вільної торгівлі послугами між країнами-учасницями;

4) проведення загальної аграрної і транспортної політики;

5) створення валютного союзу;

6) координація і поступове зближення економічних політик країн-учасниць;

7) уніфікація податкових законодавств;

8) вирівнювання внутрішньодержавних правових норм, що мають значення для загального ринку.

Еволюція ЄЕС

1. Перший етап еволюції ЄЕС – це етап створення зони вільної торгівлі

(1958 – 1966 р.). На ньому були досягнуті перша, друга цілі, передбачені Римським договором. Крім того, з 1962 р. була введена в дію єдина сільськогосподарська політика, що передбачає для національних сільськогосподарських виробників можливість продавати свою продукцію за цінами, значно перевищуючими середньосвітові (на 30% і більше) – створений єдиний аграрний ринок. З підписанням у 1963 р. Яундської угоди ряд країн, що розвиваються, (Алжир, Марокко, Туніс, Єгипет, Йорданія, Ліван, Сирія) вступ в асоційовані відносини з ЄЕС, що означало для них можливість безмитного ввозу в ЄЕС промислових і традиційних сільськогосподарських товарів.

2. Другий етап – формування митного союзу (1968 – 1986 рр.). Відбулося подальше розширення сфери діяльності ЄС. Цілеспрямована аграрна політика доповнилася єдиною політикою в сфері охорони навколишнього середовища й в області досліджень і технологічного розвитку. Спільна науково-технічна політика на цьому етапі розвитку ЄС була зосереджена у вугільній, металургійній промисловостях й у ядерній енергетиці. У 1984 – 1987 рр. була прийнята «рамкова» комплексна програма, що вводила середньострокове планування науково-технічної діяльності. У її рамках з 1985 р. діє незалежна великомасштабна багатоцільова програма співробітництва 19 країн Європи – «Єврика».

У 1975, 1979 і 1984 рр. були прийняті Ломейські конвенції, на основі яких кількість країн, що розвиваються, асоційованих з ЄС, збільшилася з 20 до 66. До цього ж етапу відноситься і початок інтеграції у валютно-фінансовій сфері: у 1972 р. було введено спільне плавання валют деяких країн-членів ЄС у визначених межах (+2,25 – «валютна змія»), а з 1979 р. почала функціонувати європейська валютна система.

3. Третій етап – створення загального ринку (1987 – 1992 рр.). На основі Єдиного Європейського акта, а також підписаного в 1985 р. документа «White Paper» про програму створення внутрішнього ринку країни, ЄС ліквідував бар'єри, що залишилися, на шляху пересування товарів і факторів виробництва. Найбільш великим досягненням інтеграційного процесу в цей період стало прийняття і реалізація Програми створення до кінця 1992 р. єдиного внутрішнього ринку ЄС, у результаті проведення якої між країнами ЄС були досягнуті наступні цілі:

- усунути всі тарифні і нетарифні обмеження у взаємній торгівлі товарами і послугами, ліквідовані всі обмеження на міждержавне пересування капіталу усередині ЄС і уведене взаємне визнання фінансових ліцензій;

- усунути національні обмеження імпорту промислових товарів із третіх

країн;

- уведені мінімальні технічні вимоги до стандартів, взаємне визнання результатів іспитів і сертифікації;

- відкриті ринки державних закупівель для фірм інших країн ЄС.

У цей же період країни ЄС перейшли до проведення єдиної політики в окремих галузях: у енергетиці, транспорті, у питаннях соціального і регіонального розвитку.

4. Четвертий етап – створення економічного союзу (з 1993 р. по теперішній час). Посилення політичної інтеграції і форсований розвиток валютного союзу на основі підписаного на початку 1992 р. у голландському місті Маастрихті договору про ЄС (набрав с з 1 листопада 1993 р.).

Механізм функціонування ЄС:

1. Рада Міністрів – законодавчий орган. На його рівні приймаються рішення з реалізації єдиної політики ЄС;

2. Європейська Рада – директивний орган, створений у 1974 р.; до його складу входять глави держав і урядів країн-учасниць ЄС;

3. Комісія Європейських Співтовариств (КЄС) – виконавчий орган, що має право подавати на затвердження Раді міністрів проекти законів. КЄС здійснює контроль за дотриманням митного режиму, за діяльністю аграрного ринку, за податковою політикою і т. д.; складається з 20 чоловік;

4. Європейський Парламент – представницький, консультативний і контролюючий орган, обирається з 1979 р. До нього входять 626 депутатів. Взаємодіє з КЄС і Радою міністрів, затверджує бюджет (який складається з внесків у розмірі 1,2 – 1,3% ВВП вхідних у ЄС держав і власних коштів);

5. Суд Європейських Співтовариств – вищий судовий орган, покликаний забезпечувати виконання договорів і реалізацію основних принципів ЄС. Крім перерахованих існують і спільні фінансові інститути:

- Європейський фонд регіонального розвитку (ЄФРР), що надає фінанси для стабілізаційних фондів Стабекс (фонд стабілізації доходів від експорту) і Сисмін (фонд стабілізації видобувної промисловості), надає надзвичайну допомогу у випадку природних лих, фінансує допомогу біженцям і структурні перетворення в країнах, що здійснюють економічні реформи;

- Європейський інвестиційний банк

- Європейський соціальний фонд орієнтації і гарантування сільського господарства (ФЕОГА).

У рамках ЄС сформований єдиний правовий простір.

У фінансовому аспекті ЄС володіє власними фінансовими коштами незалежно від бюджетів вхідних у нього країн. Розмір бюджету ЄС

визначається Радою та Європарламентом і щорічно затверджується останнім. Дохідна частина бюджету складається з:

- 1) власних коштів:
  - а) увізного мита, яке компенсує різницю в цінах на сільськогосподарські продукти в країні, що імпортує, і на зовнішньому ринку;
  - б) мита за загальним митним тарифом
  - в) визначеної частини відрахувань від ПДВ і інших коштів;
- 2) кошт, що нараховуються державами-учасниками ЄС. Кожна країна-учасниця ЄС виділяє 1,2 – 1,3 % свого ВВП.

2. НАФТА та МЕРКУСОР

Угода про створення Північноамериканської асоціації вільної торгівлі (НАФТА) між Канадою, США та Мексикою набула чинності з 1 січня 1994 року. Основною причиною була вимога американських ТНК, тому що досягнутий рівень зростання економіки цих країн потрібно було оформити на міждержавному рівні.

Економічний вплив НАФТА на Сполучені Штати. Сполучені Штати в результаті укладання цієї угоди отримали значні вигоди:

- в переважній більшості галузей були поступово зведені до мінімуму бар'єри проти іноземних виробників з країн-партнерів по НАФТА, що дозволяло закупляти у них багато товарів дешевше, ніж в самих США;

- перед американськими компаніями відкрилися набагато більш широкі можливості доступу на ринки країн-сусідів, що розширювало ринок збуту

Для Мексики НАФТА була необхідна для успішного виконання економічних реформ, модернізації економіки. У минулому Мексика була країною, залежною від експорту нафти, сьогодні вона є чистим експортером промислових товарів, що забезпечує стійке економічне зростання. В ході переговорів Мексика добивалася забезпечення надійного доступу на найбільший в світі ринок (з перспективою витіснення звідти «азіатських тигрів»), збільшення потоку інвестицій, включаючи повернення мексиканських капіталовкладень, а також зниження рівня захисту ринку США. Участь Канади в переговорах надавала для Мексики можливість відкриття нового експортного ринку і джерела інвестицій. Крім того, створення зони вільної торгівлі може забезпечити більш надійний інвестиційний клімат в Мексиці, а значить, залучить капітали і з третіх країн.

Зацікавленість Канади в членстві в НАФТА пов'язана з забезпечення надійного доступу своїх товарів на мексиканський ринок, а в майбутньому на швидко зростаючі ринки латиноамериканських країн.

На новому «витку цивілізаційної еволюції», на етапі підписання НАФТА США, Канада і Мексика визнали для себе такі завдання: сприяння гармонійному розвитку світової торгівлі; створення розширеного і надійного ринку для своїх товарів, послуг і капіталів; усунення перешкод в торгівлі; встановлення чітких і взаємовигідних правил ведення торгівлі з тим, щоб забезпечити стабільний розвиток економіки, сприяти інноваційним процесам, підвищити рівень життя населення.

Найбільшим торгово-політичним союзом Латинської Америки є Південноамериканський загальний ринок в складі Аргентини, Бразилії, Парагвая, Уругвая (МЕРКУСОР) з населенням 200 млн. осіб (45% усього континенту), 50% сукупного ВВП, 40% прямих іноземних інвестицій від всієї Латинської Америки. Угода про створення була підписана в 1991 р., де передбачалося скасування всіх митних платежів та тарифних обмежень, встановлення єдиного тарифу по відношенню до інших країн, вільне переміщення капіталу, робочої сили.

3. АСЕАН та АТЕС

Асоціація держав Південно-Східної Азії (АСЕАН) створена в 1967 році в складі Індонезії, Малайзії, Сінгапуру, Таїланду і Філіппін. Пізніше до них приєдналися Бруней, В'єтнам, Лаос, Камбоджі

Офіційними цілями АСЕАН проголошені:

- прискорення економічного зростання, соціального та культурного розвитку шляхом спільних дій в дусі рівноправності і партнерства;
- сприяння активному співробітництву і взаємодопомозі в економічній, соціально-культурній та науково-технічній сферах;
- надання взаємної допомоги в підготовці кадрів;
- співробітництво з метою більш ефективного використання сільськогосподарського і промислового потенціалу.

Особливістю регіональної інтеграції АСЕАН є те, що її учасники водночас перебувають в складі інших регіональних об'єднань, а також і те, що Асоціація має двосторонню угоду з США.

Система управління АСЕАН включає в себе зустрічі глав держав та урядів, які проводяться раз в три роки і є найвищим органом, а також зустрічі міністрів закордонних справ, економіки та інших галузей діяльності.

Асоціація Азіатсько-Тихоокеанського економічного співробітництва (АТЕС). Вона створена в 1989 році у складі 18 держав: США, Канада, Чилі, Мексика, Австралія, Філіппіни, Китай, Бруней, Гонконг, Кірібаті, Малайзія, Маршалові Острови, Нова Зеландія, Папуа-Нова Гвінея, Республіка Корея, Сінгапур, Таїланд, Тайвань. Пізніше приєдналися Росія, В'єтнам, Перу.

Завдання АТЕС:

- зменшення перешкод на шляху руху товарів, послуг та інвестицій;
- сприяння співробітництву в галузі енергетики, риболовлі, транспорту, телекомунікацій, охорони навколишнього середовища, туризму;-
- співробітництво в галузі вищої освіти, підвищення кваліфікації національних кадрів.

Найвищим органом АТЕС виступають зустрічі на рівні глав держав та урядів. Крім них, діють зустрічі міністрів, Тихоокеанський діловий форум, Комітет по торгівлі та інвестиціях, Економічний комітет, Бюджетно-адміністративний комітет, робочі групи і Секретаріат.

АТЕС володіє широкою інформацією щодо стану справ в економіці кожної країни і вживає заходів для того, щоб зробити цю інформацію більш доступною для членів об'єднання.

4. Співдружність незалежних держав

СНД як об'єднання 12 держав пострадянського простору виникла після розпаду СРСР відповідно до Мінської угоди, Алма-Атинської декларації та Протоколу до Мінського договору. При створенні СНД було визначено, що Співдружність будується на принципах міжнародного права. Членство в СНД є добровільним, і кожен з учасників має право його призупинити чи припинити.

Функції СНД:

а) Культурно-історична функція зумовлена спільним минулим і полягає в підтримці відчуття солідарності народів пострадянського простору, яке склалося за умов тривалого співжиття в межах Російської імперії та СРСР (подібні системи освіти, "російськомовність", родинні зв'язки)

б) Міжнародно-правова функція. Утворення СНД сприяло більш цивілізованому вирішенню проблем, пов'язаних з трансформацією колишніх радянських республік у незалежні країни (механізм "розлучення"). Після закінчення цього процесу внаслідок укріплення національних держав, їх виходу на міжнародну арену, укладання двосторонніх міждержавних угод з РФ тощо, міжнародно-правова функція Співдружності в існуючому вигляді втрачає сенс і має отримати інше навантаження.

в) Економічна функція. При створенні СНД важливо було зберегти раціональні економічні зв'язки, що сформувалися за умов колишнього єдиного народногосподарського комплексу. Існує взаємодоповнюваність та взаємозалежність економічних систем країн - членів СНД, спільні проблеми у здійсненні економічних перетворень, які можна було б вирішувати узгоджено. Однак сподівання на створення ефективної моделі міждержавних

економічних зв'язків так і не справдилися. В економічних органах СНД закріплено російське домінування. Митна угода здебільшого не спрацьовує, а в торгівлі РФ з країнами СНД існують значні протекціоністські бар'єри, дискримінаційні щодо членів Співдружності. Залежність економік країн СНД від поставок з РФ остання використовує для значного підвищення своїх цін порівняно із світовими з метою політичного тиску або досягнення односторонніх вигод. Все це змушує держави Співдружності шукати інші варіанти реалізації власних інтересів економічного розвитку.

Згідно зі статутом СНД виникла така структура органів Співдружності:

1. Рада глав держав
2. рада глав урядів
3. рада міністрів закордонних справ
4. рада міністрів оборони
5. рада командуючих погранвійськами
6. міжпарламентська асамблея
7. економічний суд

Головна перепона інтеграції країн-членів СНД – побоювання обмежень суверенітету, економічні труднощі, незавершеність розбудови нової соціально-економічної системи.

ТЕМА 10. ЕКОНОМІКА КРАЇН ПІВНІЧНОЇ АМЕРИКИ

1. США: основні риси і тенденції соціально-економічного розвитку
2. Канада: зовнішні фактори розвитку
3. Мексика: основні напрями розвитку

1. США: основні риси і тенденції соціально-економічного розвитку

Майже вся територія Північної Америки (85%) припадає на США та Мексику. За територією населенням США відносяться до найбільших держав світу. Площа країни - 9.7 млн. км², населення - 270 млн. осіб. За кількістю вироблених товарів і послуг США посідає перше місце в світі. ВВП США складає 21% всього ВВП світу. ВВП на душу населення на даний час - 30 тис. дол.. Середньорічні темпи економічного зростання - 2,2%. Країна багата на природні ресурси, особливо нафту, природний газ, кам'яне вугілля, кольорові та оцінні метали. Кліматичні умови і родючі ґрунти придатні для ведення сільського господарства.

Основними принципами економічної політики уряду США є підтримка свободи економічної діяльності, заохочення підприємств активності, захист конкуренції, обмеження монополії.

В структурі господарства США спостерігається помітне домінування сфери послуг (76%), 20% припадає на промисловість і будівництво і близько 3% на продукцію сільського господарства. Одним з головних факторів вічного зростання США є НТП, завдяки якому держава є визнаним лідером в більшості областей науки і техніки.

Іншим фактором є переважаюче зростання робочої сили порівняно з загальною чисельністю населення

В сучасній структурі промислового виробництва США провідне місце займає машинобудування, особливо електронне, електротехнічне, транспортне, авіакосмічне, причому переважають вироби промислового і військового призначення, а частка виробів побутового призначення відносно мала.

Друге місце за обсягом продукції в промисловому виробництві займає хімічна промисловість.

Серед розвинутих країн США має найбільш видобувну промисловість, займаючи провідні позиції по видобутку кам'яного вугілля, природною газу, нафти.

США має високо розвинуті аграрні сектори, що відрізняються найвищою у світі продуктивністю праці. Якщо зайнятий в сільському господарстві найменш розвинутих країн може прогодувати лише себе і свою родину, в Японії -14 осіб, Західна Європа -19, то в США -59 осіб.

Цьому сприяє використання складних машин і обладнання, високий рівень інфраструктури, а також захист і підтримка державою сільськогосподарського виробництва. Субсидії-411 дол. на га. ріллі.

США займає перше місце у світі за рівнем зовнішньої торгівлі, хоча експортна квота не перевищує 11%. В сфері експорту 1 місце займає готова продукція (понад 50%), машинобудівна продукція та споживчі товари. На 2 місці за обсягом вивозу сільськогосподарська продукція.

Надзвичайно велику роль у забезпеченні внутрішніх потреб відіграє імпорт. Частка імпорту побутової техніки -80%, металообробних станків і нафти-50% чорних металів і текстилю -20%. Основними торгівельними партнерами США є країни-члени НАФТА, Азіатського-Тихоокеанського регіону, Західної Європи, Латинська Америка.

2. Канада: зовнішні фактори розвитку

Канада входить в "сімку" найбільш розвинутих країн. Її ВВП -700 млрд. дол., а ВВП на душу населення -22 тис. дол. Державний устрій - федерація, що складається з провінцій. Територія -10млн. км², населення-30 млн. осіб.

Країна багата природними ресурсами, водними і лісовими ресурсами. Вона має високорозвинену переробну промисловість і займає провідні позиції в світі по видобутку і виробництву багатьох видів сировини матеріалів нікелю, урану, азбесту, алюмінію.

Важливою особливістю канадської промисловості є те, що частка іноземних компаній в промисловості перевищує - 40%. з них 70% є власністю США.

По виробництву і експорту сільськогосподарської продукції Канада займає одне з провідних місць. До особливостей організації праці в сільському господарстві відноситься яскраво визначена територіальна і галузева спеціалізація господарств. Площа сільськогосподарських угідь 66 млн. га - (7% території).

Держава традиційно відіграє велику роль в господарському житті. Діяльність державних органів направлена в першу чергу на заохочення розвитку обробної промисловості, освоєння виробництва наукоємної продукції, обмеження експансії (політика держави спрямована на поширення сфери свого впливу на ін. країни, що здійснюється як економічними методами так і шляхом дипломатичного тиску) іноземного капіталу і закріплення позицій національних фірм. Експорт мінеральної, лісової і сільськогосподарської сировини традиційно визначає місце країни в міжнародному поділі праці. 70% експорту Канади припадає на лісовий, гірничий і металургійні комплекси,

харчової і сільськогосподарської галузі, енергоносії і автомобілебудування.

За кордон вивозиться понад 50% пшениці, 30% ячменю та 20% вівса, що виробляється в країні.

Близько 75% канадського експорту і 70% імпорту припадає на США. Але перспективними залишаються ринки Азіатсько-Тихоокеанського регіону і Латинської Америки.

3. Мексика: основні напрямки розвитку

Сполучені Штати Мексики розташовані на півдні Південної Америки. Це країна, що розвивається має ВВП - 800 млрд. дол., на душу населення - 8 тис. дол.

Мексика - федеративна республіка, що складається з 29 штатів, столичного федеративного округу. Населення 100млн. осіб.

Мексика - країна з різноманітною структурою господарства. В промисловості традиційними галузями є видобутки (нафта, природний газ, поліметали) є основними джерелами валютних надходжень. Швидкими темпами розвивається також галузі обробної промисловості машинобудування, металургія, нафтохімія.

Продукція сільського господарства складає близько 5% ВВП, хоча в ньому зайнято третина економічно активного населення країни

Експортна квота Мексики - 27 %. В товарній структурі експорту переважають товари обробної промисловості, нафта, бавовна, кава, кольорові метали. За останні два десятиліття сировинні і продовольчі товари поступаються продукції обробної промисловості - машинам, обладнанню, автомобілям.

В товарній структурі імпорту збільшується частка інвестиційних товарів, машин і обладнання та проміжної продукції - напівфабрикатів, компонентів для збирання, специфічних видів сировини і матеріалів.

Важливе значення для економіки країни відіграє туризм. Відносна фінансова стабілізація економіки країни призвела до зростання прямих та портфельних інвестицій.

Розвиток зовнішньоекономічних зв'язків Мексики орієнтований в основному на НАФТА: товарообіг з США складає 57 млрд. дол.. з Канадою – 7 млрд. дол.. Його частка в експорті країни 87%, в імпорті – 76%. В той же час зовнішньоекономічна стратегія країни направлена на пошук нових ринків збуту та пошуку нових джерел фінансування. Тому розширюються зв'язки з сусідніми країнами, перш за все країнами МЕРКУСОР, збільшується товарообіг з азіатськими країнами, в

основному Тихоокеанського регіону.

Тема 11. Особливості економічного розвитку країн Південно-Східної Азії

1. Загальна характеристика економіки країн Пд-Сх Азії
2. Особливості розвитку економіки Брунею
3. Особливості розвитку економіки Сінгапуру
4. Особливості розвитку економіки Індонезії

1. Загальна характеристика економіки країн Пд-Сх Азії

Регіон Південно-Східної Азії (ПСА) - це дев'ять країн з населенням 410,6 млн. чоловік, що складає 7,7% населення всього світу або 13,4% населення Азії.

Протягом останніх десятиріч значення Південно-Східної Азії у системі міжнародних економічних відносин, насамперед у басейні Тихого океану, неухильно зростає. Певним чином це пов'язано з підвищенням актуальності таких факторів, як сприятливе географічне та військово-стратегічне розташування держав регіону, їхні багаті природні ресурси. Але ще більш посилене значення країн Південно-Східної Азії у сучасному світі зумовлене їхнім політичним та економічним розвитком. Треба також врахувати, що Південно-Східна Азія - це складова частина тихоокеанського регіону, підвищення ролі та значення якого у розвитку світового господарства визнане в усьому світі.

У післявоєнний період, в ході формування та зміцнення національного суверенітету країн Південно-Східної Азії сталося їхнє розмежування на дві основні групи держав. Одна з них - а саме В'єтнам, Лаос та Камбоджа - обрала шлях соціалістичного розвитку, а інша - представлена Асоціацією Південно-Східної Азії (АСЕАН), до якої входять Індонезія, Малайзія, Сінгапур, Таїланд, Філіппіни, а від 1984 р. - Бруней - пішла по шляху ринкових відносин. Усі країни Південно-Східної Азії стартували приблизно з одного й того самого початкового рівня. Однак колишні соціалістичні країни Азії не змогли досягти таких вражаючих результатів економічного розвитку, як сусідні країни-члени АСЕАН.

Господарства В'єтнаму, Лаосу й Камбоджі у 80-х-роках мали аграрну спрямованість при значному використанні традиційних методів у хліборобстві, характеризувались майже повною відсутністю обробної промисловості, широким використанням натуральних форм господарства, традиційною структурою виробництва.

З другої половини 80-х років у колишніх соціалістичних країнах Південно-Східної Азії почався перехід до ринку, але згідно з класифікацією ООН, вони належать до групи найменш розвинутих країн світу.

У цей таки час Індонезія, Малайзія, Філіппіни та Таїланд - це нові індустріальні країни НІК, як кажуть, "другої хвилі", які належать до країн із середнім рівнем доходу на душу населення

Сінгапур та Бруней - держави з високим рівнем доходу на душу населення.

Країни Південно-Східної Азії економічно найменш розвинуті в світі. Головне заняття населення - споживче землеробство, а в ньому - культура поливного рису. Специфічною формою місцевого ландшафту є терасовані під рисові чеки гірські схили. За трудомісткістю робіт їх порівнюють з єгипетськими пірамідами. Тільки в Пакистані і на північному заході Індії головна культура - пшениця. Поширені бобові і олійні культури, цукрова тростина, різноманітні овочі і фрукти, а також «хліб» екваторіального поясу маніок (касава). Важливе місце в раціоні місцевого населення належить рибі, яку виловлюють у навколишніх морях і внутрішніх водоймах. Експорт рису і кормового борошна з касави здійснює тільки Таїланд. Важливою рисою екваторіального поясу є плантаційне господарство, засноване ще колонізаторами. На світовий ринок надходять каучук, продукти кокосової і олійної пальм, банани, ананаси, чай, прянощі. Все це культури, що потребують постійного зволоження і високих температур. Плантації вигідні не тільки економічно, а й екологічно. Вони імітують умови екваторіального лісу, як і залиті водою рисові поля, запобігають ерозії ґрунтів. Територія, де сходяться кордони М'янми, Таїланду і Лаосу, відома в світі як «золотий трикутник», - місце нелегального вирощування опіумного маку.

За рівнем економічного розвитку в Південно-Східній Азії найбільш значними є країни: Індонезія, Бруней, Сінгапур.

2. Особливості розвитку економіки Брунею

Ісламський Султанат Бруней — держава в Південно-Східній Азії, розташована на північно-західному березі острова Борнео, що межує з Малайзією на суші, а на півночі омивається Південно-Китайським морем. Площа - 5765 кв. км.

Столиця - Бандар-Сері-Бегаван.

Державний устрій — конституційна монархія. Глава держави і уряду — султан. Він одночасно є і релігійним лідером мусульман країни. Уряд складається переважно з його близьких родичів. Законодавча влада належить Законодавчій Раді (Меджліс), яка складається з 29 членів і призначаються султаном).

Міське населення — 58%. Щільність населення — 62,1 чол./км². Заселений Бруней досить нерівномірно: 1/3 населення проживає в столиці,

інша значна частина сконцентрована в районах нафтових промислів.

Етнічний склад досить неоднорідний: понад половина населення — малайці (65%), близькі до них етнічні групи — келаяни, ібани, меланау, дусуни, мурути, даяки і ін.— 8%, проживають також китайці (20%), європейці, індійці та ін.

Офіційні мови — малайська і англійська.

Офіційна релігія — іслам (2/3 населення), 10% — християни (переважно протестанти). У Брунеї є також послідовники махаяна-будизму.

Основу економіки Брунею складає видобування нафти (понад 10 млн. т на рік) і природного газу (понад 12 млрд. м³), експорт яких забезпечує близько 99% валютних надходжень (60% ВВП).

Завдяки багатим запасам нафти і газу Бруней посідає одне з перших місць в Південно-Східній Азії за рівнем життя. ВВП на душу населення - 14240 доларів. Сільське господарство недостатньо розвинене 80% продуктів харчування імпортуються. Уряд вживає постійних заходів з диверсифікації економіки, стимулювання розвитку банківських і інших фінансових інструментів та залучення туристів у країну.

3. Особливості розвитку економіки Сінгапуру

Сінгапур - острів, місто, держава (площа - 0,6 тис. км², населення - 2,7 млн чоловік).

Столиця Сінгапур-Сіті

Сінгапур - республіка, головою держави є президент, якого обирають кожні 6 років. Голова Уряду - Прем'єр-міністр. Кабінет міністрів назначає президент. Законодавчий орган - парламент, до якого входять 84 депутати.

Експорт: електроніка, нафтопродукти, гума, устаткування, транспортні засоби

Населення 3 млн.164 тис. (китайці 75%, малайці 14%, тамільці 7%)

Мови: малайська (національна), китайська, тамільська, англійська (державні).

Основною проблемою є забруднення середовища відходами промисловості і брак запасів прісної води. Захоронення сміття є проблемою у зв'язку з обмеженою площею суходолу.

Сінгапур має добре розвинуту ринкову економіку без помітної корупції, стабільні ціни на товари і високу заробітною платою порівняно з іншими країнами регіону. Відсоток безробітних становить приблизно 3%. Економіка сильно залежить від експорту, зокрема від електроніки та виробництва.

Галузева зайнятість населення: Обробна промисловість 18%,

Будівництво 6%, Перевезення та засоби сполучення 11%, Сервіс, в тому числі фінансова та комерційна діяльність 39, 4. інші 26%.

Сільськогосподарська продукція - гума, копра (сушене ядро кокосового горіха), фрукти та овочі. квіти, птиця, яйця, риба, акваріумна риба, тощо.

Промисловості - електронна, хімічна, фінансові послуги, нафтовидобувне обладнання, нафтопереробна, виробництво гумових виробів, харчова промисловість, судноремонт, будівництво морських платформ, доходи також приносить торговельний центр Сінгапуру.

Експортні товари - машини та механізми, зокрема електроніка, споживчі товари, хімікати, природне паливо.

Імпортні товари - машини та механізми, природне паливо, хімікати, харчові товари.

4. Особливості розвитку економіки Індонезії

Республіка Індонезія — країна що складаються з багатьох груп островів, розташованих біля екватора між Індійським і Тихим океанами. Столиця Джакарта

Політична система авторитарна націоналістична республіка.

Населення 203,68 млн. чол. (2001) включаючи 30 етнічних груп. Мови: індонезійська (державна), яванська (найбільше широко використовуваний діалект). Грошова одиниця — індонезійська рупія.

Експорт: кава, деревина, пальмова олія, кокоси, чай, тютюн, нафта, цинк, зріджений природний газ.

Індонезія передусім сільська країна (більшість на населення живе в селах).

Рівень урбанізації в Індонезії низький порівняно з країнами, які знаходяться на приблизно такому ж рівні економічного розвитку.

В Індонезії є багато, часто нерозвіданих, покладів корисних копалин, включаючи нафту, природний газ, олово, марганець, мідь, нікель, вугілля та боксити. Найбагатші поклади олова, марганцю, міді, нікеля вугілля.

Найбільшою галуззю промисловістю що переробляє імпортовані сировинні матеріали є текстильна промисловість.

У країні сформувався складний та досить розвинений комерційний сектор, який спирається на маркетинг та експорт сільськогосподарської продукції, постачання споживчих товарів та надання інших послуг для внутрішнього ринку. Тут панує китайська громада, хоча на нижчих рівнях зросла й участь корінного населення та неофіційна діяльність армії.

Економічно важливим як джерело іноземної валюти стає туризм.